

**Schleiermacherova všeobecná hermeneutika
a stručný nástin jejího vlivu na rozvoj
hermeneutiky ve 20. století**
(bakalářská práce)

Kateřina Hauzrová

Religionistika

Ústav Filosofie a religionistiky

Filosofická fakulta Univerzity Karlovy

Vedoucí práce: Prof. ThDr. Tomáš Halík Ph.D.

Rok odevzdání: 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila výhradně citovaných pramenů.

Kateřina Hauzrová v.r.

V Praze dne 20. 4. 2008

Obsah

1	Úvod	1
1.1	Hermeneutika	1
1.2	Friedrich Schleiermacher	1
1.3	Dílo Friedricha Schleiermachera	2
1.3.1	„O náboženství: promluvy ke vzdělaným odpůrcům“	2
1.3.2	Hermeneutické spisy	3
2	Část I: Schleiermacherova „všeobecná hermeneutika“	5
2.1	Úvod do Schleiermacherovy „všeobecné hermeneutiky“	5
2.2	Gramatická interpretace	6
2.2.1	Jazyk	6
2.2.2	Významový horizont slov	8
2.2.3	Gramatická interpretace ve vztazích částí a celku	9
2.2.4	Jazyk – řeč – myšlení	10
2.2.5	Gramatika	11
2.3	Psychologická interpretace	11
2.3.1	Význam – smysl – porozumění	12
2.3.2	Autor	13
2.3.3	Text	14
2.3.4	Kontext textu	14
2.3.5	Autor – horizont textu	15
2.3.6	Jediný smysl vs. pluralita smyslů?	17
2.3.7	Interpret	18
2.4	Konkrétní návod na interpretaci textu	18
2.5	Hermeneutický kruh, hranice a neukončenost interpretace	20
2.6	Nové vymezení místa a cílů všeobecné hermeneutiky	21
2.6.1	Cíl hermeneutiky	21
2.6.2	Hermeneutika – vědecká disciplína?	22
2.6.3	Místo všeobecné hermeneutiky v rámci ostatních věd	24
2.7	Aplikace pravidel všeobecné hermeneutiky na biblický text	25
2.7.1	Vymezení se vůči dosavadní tradici	26
2.7.2	(Ne)inspirovanost Duchem svatým	27
2.7.3	Jazyk a autoři Nového zákona	28
3	Závěr části I	29
3.1	Svět	29
3.2	Ideální – individuální – obecné	31
3.3	Hermeneutika Písma svatého	33
4	Část II: stručný nástin vývoje hermeneutiky po Schleiermacherovi	33
4.1	Filosofická hermeneutika	34
4.2	Teologická hermeneutika	36
5	Závěr práce	40
6	Seznam literatury	41

1 Úvod

Práce je rozdělena na dvě poněkud nesourodé části. První část se zabývá Schleiermacherovým pojetím hermeneutiky. Tato část má spíše interpretativní charakter. Druhou část práce tvoří stručný souhrnný přehled základních směrů hermeneutiky ve 20. století a má pouze naznačit směr vývoje, jakým se ubírala Schleiermacherova myšlenka na vytvoření všeobecné metody interpretace. Druhou část práce chápu jako určitý doplněk k části první, která je stěžejní. Z toho důvodu jsou obě části nestejně dlouhé a hloubka zkoumání dané problematiky je odlišná.

První část se zabývá Schleiermacherovým pojetím hermeneutiky. Snaží se představit různé póly Schleiermacherovy metody. Na pozadí diskusí o jazyku a textu postupně vyvstávají mnohem obecnější problémy. Práce je spíše teoretická (nezabývá se příliš konkrétním interpretačním postupem, byť je mu také v jedné z kapitol věnován prostor) a to proto, že Schleiermacherovy hermeneutické texty dané téma spracovávají ne tolik na rovině konkrétní interpretace, jako právě na rovině teoretické.

Zároveň je tato část pokusem uchopit Schleiermacherovo pojetí interpretace pomocí jeho vlastní interpretační metody. Takové tvrzení může vypadat na první pohled absurdně, leč v rámci Schleiermacherova myšlení absurdní není. Jak bude doufám patrné z následujících kapitol, interpretovat pro něj znamená postupně odkrývat smysl a význam interpretovaného a to na základě daného „textu“. Sekundární prameny interpretaci slouží pouze jako referenční pomůcky.

Druhou část jsem dále rozdělila na část týkající se filosofické hermeneutiky a část týkající se hermeneutiky biblické. Na oba dva směry měla Schleiermacherova teorie značný vliv, byť v současnosti je tento vliv patrnější spíše na poli filosofie, než teologie.

Dané téma jsem si zvolila z toho důvodu, že Schleiermacher je znám spíše svými teologickými pracemi, popř. v religionistice jedním raným dílem (bude mu věnován prostor v zápětí). Přesto se zdá, že jeho hermeneutické spisy (resp. poznámky) jsou pro myšlení 20. století mnohem inspirativnější a významnější. Zdá se, že pochopit jeho pojetí hermeneutiky dává možnost hlouběji pochopit existenciální otázky a snahu o nové seberechopení ve 20. století.

1.1 „Hermeneutika“

„Hermeneutika odvozuje své jméno od řeckého 'hermeneuein' – vysvětlovat, vykládat, ozřejmovat. V nejužším smyslu se jedná o umění interpretace písemně ukotvených textů a vyřčené řeči. V širším smyslu je teorií porozumění a metodou interpretace symbolů všeho druhu (např. obrazů, textů, hudby atd.).“¹

Nutnost „interpretovat“ vyvstává tam, kde v komunikaci s druhým (text, člověk) nedosahujeme bezprostředního porozumění, resp. v řeči druhého nám zůstává cosi nesrozumitelného. Cílem interpretace je porozumění najít.

Hermeneutika vzniká na základě snahy nějakým způsobem metodologicky uchopit interpretaci – kritickou reflexí najít její pravidla, vytvořit (najít?) její teoretickou základnu apod. Postupně se tak

¹ Citováno podle Meyers Lexikononline <http://lexikon.meyers.de/meyers/Hermeneutik>, 19. 4. 2008.

od úvah o textu, resp. řeči, a nacházení adekvátního výkladu posouvá k úvahám o porozumění jako takovém (o jeho podmínkách, možnostech, hranicích).

Do 18. století existuje hermeneutika ve třech podobách, a sice jako a) *hermeneutica sacra*, pod kterou se rozumí výklad Písma svatého, b) *hermeneutica profana*, používaná pro výklad antických textů a c) *hermeneutica juris*, tedy hermeneutika používaná pro výklad právnických textů. Vystoupením Friedricha Schleiermacha nastává na poli hermeneutiky obrat. Schleiermacher se snaží vytvořit hermeneutiku jako samostatnou vědeckou disciplínu použitelnou pro výklad jakéhokoliv textu, resp. řeči.

1.2 Friedrich Schleiermacher (1768 – 1834)

Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher bývá označován za otce moderní (protestantské) teologie. Byl kazatelem českobratrské církve, překladatelem Platóna, členem berlínského kroužku romantických intelektuálů, vlastencem. Působil na několika univerzitách (získal profesuru na univerzitách ve Wurzburgu, Halle a Berlíně) a stal se spoluzakladatelem univerzity v Berlíně. Volal po vytvoření konstituční monarchie a pomáhal reformovat školský systém. Byl obhájcem *náboženství an sich*. Pro některé byl heretikem, pro jiné racionalistou a jiní ho považovali za mystika a panteistu.

Silně ho ovlivnila pietistická víra moravských bratří, zejm. jejich důraz na vnitřní prožívání Kristovy zvěsti a osobní zkušenost hříchu a milosti. Dále klasické jazyky (latina, řečtina a hebrejština), řecká filosofie, Kant, Spinoza, Schlegel, romantismus a osvícenství.²

Schleiermacherův postoj k osvícenství doznal jistého vývoje. Z počátku byl myšlenkami osvícenství nadšen, později ale toto nadšení ztrácí. Tento myšlenkový proud začíná vidět střízlivě – vybírá si a kritizuje. Míra vlivu *romantismu* na Schleiermacherovo dílo zůstává předmětem diskuse.³

1.3 Dílo F. Schleiermachera

1.3.1 O náboženství: promluvy ke vzdělaným odpůrcům“

Jedno z nejznámějších Schleiermacherových děl je jeho první, anonymně vydané dílo *Über die Religion: Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern*.⁴ Jeden z hlavních podnětů pro sepsání tohoto díla dala osvícensko–romantická nevraživost vůči jakémukoliv náboženství, resp. křesťanství, se kterou se Schleiermacher setkával u svých přátel a známých. Pohybujeme se v období, kdy jediná „známá“ forma náboženství bylo křesťanství, resp. jeho vnější rozměr, ne už tolik rozměr vnitřní.⁵

² Životopisné údaje čerpány z: Schleiermacher, Friedrich Daniel Ernst in *The Oxford Companion to Christian Thought*, Oxford University Press, Oxford 2000, str. 644-646 (dále jen OC); Charles Demm, *Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher*, 2000 in Boston Collaborative Encyclopedia of Western Theology, Boston University's Modern Western Theology seminars (dále jen FDES), http://people.bu.edu/wildman/WeirdWildWeb/courses/mwt/dictionary/mwt_themes_470_schleiermacher.htm#Friedrich%20Daniel%20Ernst%20Schleiermacher (poslední návštěva 20.4.2008).

³ FDES, str. 2.

⁴ Friedrich Schleiermacher, *Über die Religion: Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern*, Johann Friedrich Unger, Berlin 1799.

⁵ FDES, str. 4.

Dílo *O náboženství* je rozděleno do 5 částí: a) Obrana, b) Povaha náboženství, c) Rozvíjení náboženství, d) Náboženské sdružování se, neboli o církvi a kněžství, e) Náboženství (v plurálu).⁶ Pro tuto práci není třeba se jednotlivými kapitolami zabírat podrobně. Ráda bych jen zmínila dva body: a) Schleiermacher zde náboženství pojímá jako ústřední kategorii lidského života a b) křesťanství jako nejvyšší formu náboženství. Romantický kroužek intelektuálů, pro které je kniha napsána, byl společenstvím vzdělaných lidí, kteří měli dostatek času věnovat se studiu a umění. Tito lidé silně brojili proti jakémukoliv náboženství (to v praxi znamená proti křesťanství, protože nikdo z nich jinou formu náboženství nepotkal, nebo jen ve velmi zkreslené podobě) jako formě útlaku. Zároveň jeden z hlavních cílů tohoto společenství bylo rozvíjet svůj osobní duchovní život.

Zde narážíme na několik problémů. Za prvé, tito lidé často zaměňují křesťanství s institucionální (vnější) formou církve. Být věřící pro ně znamená přijímat bez výhrad autoritu církve a otrocky se podřizovat jejím nařízením. Dogmata jsou chápána ne tolik jako základní pravdy víry, jako spíše z vnějšku dané hranice vlastního rozumu. Tito intelektuálové při vši své snaze o vnitřní duchovní život nejsou schopni (nebo ochotni?) podívat se pod viditelný povrch křesťanství a zkoumat, promýšlet a prožívat jeho vnitřní obsah. Zůstávají uvězněni ve vlastních předsudcích a mylných představách.

Schleiermacher koncipuje svoji první promluvu jako obranu proti těmto negativním postojům. Volí svéráznou, leč pravděpodobně jedinou účinnou taktiku. Společně s nimi říká své „ne“ slepému přijímání církevního dogmatu a víry.

Radikálně mění pohled na náboženství. Podle něj náboženství nezačíná teologickým systémem, ale vnitřním prožitkem. Teologický, institucionální, rituální aj. systém vzniklý v rámci konkrétního náboženství je až sekundární reflexí tohoto vnitřního prožitku.

O jaký vnitřní prožitek se jedná? Podle Schleiermachera stojí v základu světa (univerza) jedna všeobjímající jednota, která univerzum spojuje v celek a ze které vše vzniká. Hluboký vnitřní prožitek této jednoty, který je podle něj součástí každého člověka (každý ho nosí ve svém srdci, ať už si toho je či není vědom), nazývá Schleiermacher „náboženství“. Slovo jednota bychom mohli nahradit možná srozumitelnějším slovem transcendence, nebo ještě lépe Bůh.

Být náboženský potom znamená uvědomit si, že mé bytí a žití je bytím a žitím pouze skrze tuto jednotu, tedy skrze Boha. Toto uvědomění s sebou nese „*pocit absolutní závislosti*“, řečeno Schleiermacherovým oblíbeným termínem. Být si vědom své absolutní závislosti na Bohu znamená být si vědom svého *vztahu* k Bohu. Potvrzením tohoto bezprostředního, existenciálního vztahu je *náboženské* zakoušení skutečnosti. Lidé se potřebují naučit znovu vnímat hlas Boží promlouvající k nim v jejich srdcích.⁷

1.3.2 Hermeneutické spisy

Ke své teorii hermeneutiky, kterou přednášel dlouhá léta na univerzitě, nikdy žádnou ucelenou monografii nevydal. Všechny dochované spisy týkající se této teorie byly vydány až posmrtně a existují ve dvou edicích používaných dodnes.

⁶ FDES, str. 4 – 6.

⁷ Ibid., str. 4 – 5; OC, str. 644.

První nese název *Hemeneutik und Kritik*⁸ a byla vydána Friedrichem Lücke, Schleiermacherovým žákem a přítelem. Tato edice je značně neúplná, omezila se pouze na jediný koncept k přednáškám „*Kompendium z roku 1819*“, jehož druhá část byla doplněna poznámkami studentů.⁹

Druhá edice vyšla pod názvem *Hermeneutik*¹⁰ a jejím editorem byl Heinz Kimmerle. Tato edice obsahuje kompletní dochovaný původní materiál bez použití studentských poznámek. Obsahuje Schleiermacherovy první poznámky ve spise nazvaném *Aforismy z let 1805, 1809-1810*. Následuje několik konceptů k přednáškám v Halle a Berlíně, dvě promluvy k berlínské Akademii věd a drobné poznámky ke konceptům z let 1828, 1832-33. Součástí této edice je i ono zmíněné kompendium z roku 1819.

Pro práci používám vydání *Hermeneutik und Kritik* ve Frankově vydání z roku 1977.¹¹ Frank v tomto vydání zachoval kompletní Lückeho edici, kterou rozšířil o zhruba sto stránkový podrobný komentář. Kimmerleho edici mám k dispozici ve druhém vydání z roku 1974. Dále používám tutéž edici v anglickém překladu.¹² Oproti originálu je rozšířena o poměrně podrobný úvodní komentář jak k hlavnímu textu, tak k Kimmerleho edici, resp. k jeho komentáři.

Protože Kimmerleho edice obsahuje veškerý dochovaný materiál týkající se Schleiermacherovy hermeneutiky, nevznikla později potřeba vytvořit další edici. Ti, kdo se zabývají Schleiermacherovou hermeneutikou, ji dodnes používají jako základní výchozí text.

Anglický překlad této edice je zdařilý a věrný. Nevýhodou je jeho nepřehledné členění. Občas se tento překlad nadržuje číslování originálu, což ztěžuje orientaci. Nevýhodu Lückeho edice vidím v nepřiliš jasném rozlišení Schleiermacherova textu a poznámek studentů, popř. autora. Nicméně Lückeho edice (zejm. ve Frankově vydání) je v současnosti nejdostupnějším Schleiermacherovým textem o hermeneutice. Naopak Kimmerleho edici lze (v originále) sehnat jen velmi těžko.

⁸ F. D. E. Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik mit besonderer Beziehung auf das Neue Testament*, ed. Friedrich Lücke, G. Raimer, Berlin 1838.

⁹ F. D. E. Schleiermacher, *Hermeneutics, the Handwritten Manuscripts*, edited by Heinz Kimmerle, translated by J. Duke and J. Forstman, Scholar Press for American Academy of Religion, Missoula, Montana 1977, str. 1 – 2 (dále jen *Hermeneutics*).

¹⁰ Fr. D.E. Schleiermacher, *Hermeneutik*, nach den Handschriften neu herausgegeben und eingeleitet von Heinz Kimmerle, Winter, Heidelberg 1959 (dále jen *Hermeneutik*).

¹¹ *Hermeneutik und Kritik*, ed. Manfred Frank, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1977.

¹² Viz pozn. 9.

2 Část I: Schleiermacherova „všeobecná hermeneutika“

2.1 Úvod do Schleiermacherovy „všeobecné hermeneutiky“

Schleiermacher bývá považován za otce moderní (protestantské) hermeneutiky. Svůj koncept vytváří v dialogu se staršími typy hermeneutiky, zejm. s *hermeneutica sacra*, *profana* a *juris*. Dále jsou všechny písemné materiály k hermeneutice prodchnuty neustávající polemikou se dvěma současníky – F. Astem a F. A. Wolfem.¹³

Všem třem druhům dosavadních hermeneutik vytýká jejich partikularitu. Každá metoda výkladu se soustředí jen na své vlastní texty a není použitelná pro texty jiné. Základní problém spatřuje v tom, že mimo tyto skupiny textů existují ještě další texty, které jsou neméně srozumitelné (např. pseudepigrafy, texty filosofické neantické apod.). V návaznosti na tuto situaci se Schleiermacher snaží o vytvoření „všeobecné hermeneutiky“, která by se nevázala na žádný specifický druh textu, ale byla použitelná pro jakýkoliv text. Zároveň s tím ale vznáší požadavek na svobodné čtení, resp. svobodnou interpretaci textů biblických.¹⁴

Jak už bylo řečeno, všeobecnou hermeneutiku vytváří v návaznosti na starší tradici. Ze tří základních skupin hermeneutiky však vyjímá hermeneutiku právní. Ta má podle něj příliš specifický charakter a její použití je natolik omezeno účelem, k němuž se používá, že pro něj ztrácí význam. Dialog tedy vede s *hermeneutica sacra* a *hermeneutika profana*. Oba druhy interpretace se používají pouze k interpretaci obtížných (nesrozumitelných) pasáží. Z jeho pohledu je takový přístup značně nesystematický a zavádějící.¹⁵

Nicméně oba přístupy k textu mu slouží jako pozadí pro vytváření přístupu vlastního. Oba jsou příkladem extrému ležícího na opačné straně škály. Svou hermeneutiku se pak snaží umístit do pomyslného zlatého středu mezi nimi. *Hermeneutica sacra* se podle něj soustředí výhradně na duchovní smysl textu a zcela přehlíží jeho formální rozměr (gramatiku, historickou vrstvu jazyka, použitou slovní zásobu apod.). *Hermeneutica profana* se zabývá dochovanými antickými texty. Svůj pohled zaměřuje naopak výhradně na formální stránku textu a jakýkoliv hlubší smysl ignoruje, resp. přehlíží fakt, že textu nejde výhradně o jazyk a že smysl textu nelze hledat výlučně v jazykových kategoriích.¹⁶

Jak bylo právě naznačeno, Schleiermacher se snaží oba přístupy skloubit do jednoho. Text obsahuje dílčí významy, které neustále odkazují k ústřednímu smyslu textu. Cílem hermeneutiky je nalezení tohoto ústředního smyslu. Toho nelze dosáhnout jiným způsobem, než nalézáním partikulárních a hlavních významů. Smysl (a konečně ani význam) nelze najít ve slovech a formální struktuře textu, na druhou stranu ho ale nelze najít ani bez nich. Proto dvě základní části jeho hermeneutické metody tvoří *a) interpretace gramatická*, *b) interpretace psychologická*.¹⁷

¹³ Tato neustávající polemika se svými předchůdci je patrná zejm. v 5. manuskriptu. Ten obsahuje obě Schleiermacherovy promluvy k berlínské Akademii věd (Die Akademiereden von 1829). Hermeneutik, str. 123–156.

¹⁴ Ibid., str. 75–76, 79, 82, 85, 89.

¹⁵ V tomto smyslu např. Hermeneutics, str. 2. Hermeneutik, str. 82.

¹⁶ Hermeneutik, str. 75, 76, 126–127.

¹⁷ „gramatische Interpretation“; „technische/psychologische Interpretation“.

Než přikročíme k dalšímu výkladu, považují za nezbytné zmínit dvě věci. Zaprvé jednu premisu stojící v pozadí celé koncepce: „*člověk je individuální osobnost.*“ Zadruhé bych chtěla zmínit nejzákladnější pravidlo interpretace, se kterým se setkáme na několika úrovních a v různých významech. Toto pravidlo zní „*celek z částí a části z celku*“. Za určitých okolností by se před tuto frázi dalo představit slovo „interpretovat“, ale Schleiermacher toto pravidlo používá i v jiných situacích.

2.2 Gramatická interpretace

V zásadě by se gramatická interpretace dala shrnout velmi jednoduše. Všimnout si, jak už bylo napsáno, formální stránky jazyka. To znamená použitého jazyka, postavení větných členů ve větě, použitého stylu atd. Tak to také je, ale Schleiermacher se v rámci pasáží o tomto způsobu interpretace věnuje i teoretickým úvahám o jazyku a gramatice a ty je třeba zmínit pro pochopení jeho hermeneutiky.¹⁸

2.2.1 Jazyk

Podle Schleiermachera snad existují tři druhy, nebo lépe „úrovně“ jazyka, určitě ale dvě. Ty se od sebe liší mírou konkrétnosti, resp. obecnosti. První typ jazyka, o jehož existenci se Schleiermacher vyjadřuje pouze váhavě, je jazyk nejobecnější, tedy nejméně konkrétní. O něm Schleiermacher neříká, zda skutečně je, či není. Říká pouze, že by být mohl a že o jeho (ne)existenci nemůžeme říci více, protože nám nikdy není s naprostou jistotou poznatelná.

Existují (minimálně) dvě varianty vysvětlení toho, jak by si tento jazyk Schleiermacher představoval. Zaprvé jazyk jako jeden jediný univerzální jazyk, ze kterého by vycházely jednotlivé jazyky „národní“. Za příklad bych zvolila babylonské zmatení jazyků.¹⁹ Univerzální jazyk jako jeden jazyk společný všem před tímto zmatením, jazyky národní pak jako jednotlivé jazyky po zmatení. Rozdíl oproti modelové situaci vidím v tom, že podle Schleiermachera existují všechny tři druhy jazyka paralelně vedle sebe. Pro náš příklad by to znamenalo, že zmatením jazyků by nedošlo k zničení onoho jazyka původního.

Druhá možnost je považovat tento nejobecnější jazyk za ideu v platónském smyslu. Nejobecnější jazyk jako idea by byl vzorem, podle něž by se utvářely jednotlivé jazyky „národní“.

Rozhodnout, která z obou verzí je pravdivá či nepravdivá není lehké, a myslím, že to ani nemá příliš velký smysl. V rámci Schleiermacherovy koncepce hermeneutiky jsou obě stejně relevantní a stejně pravděpodobné. Faktem je, že Schleiermacher se tímto jazykem vůbec nezabývá, protože přemýšlení o něm by bylo ztrátou času vzhledem k tomu, že je nám v posledku nepoznatelný.

Druhý typ jazyka je jazyk „národní“ (čeština, angličtina, němčina atd.). Raději budu používat termín „jazyk obecný“. Tento jazyk stojí zhruba uprostřed mezi ostatními dvěma typy jazyků. Na jedné straně je konkrétnější, než jazyk první, na druhé straně ještě není zcela konkrétní, jako jazyk třetí. Sice oproti prvnímu jazyku ztrácí určitou míru obecnosti, ale zároveň si ještě do jisté míry obecnost uchovává, na rozdíl od jazyka třetího.

¹⁸ Gramatické interpretaci se Schleiermacher věnuje zejm. v Manuskriptu 2 a 3. Hermeneutik, str. 57 – 67; str. 86-103.

¹⁹ Gn, kap. 11, *Bible*, Písmo svaté Starého a Nového zákona, český ekumenický překlad, Česká ekumenická společnost, Praha 2006.

Obecným jazykem se míní konkrétní jazyk (čeština) v nejširším smyslu, tzn. obsahující kompletní slovní zásobu daného jazyka, kompletní gramatiku, syntax, slang, nářečí atd. Součástí tohoto jazyka jsou i všechny jeho historické vrstvy. Obecný jazyk je tedy natolik konkrétní, že ho lze celý popsat, zároveň ale natolik obecný, že je jednomu jedinému člověku v celé své šíři neuchopitelný.²⁰ Konkrétní člověk vždy zná pouze určitý výsek z celku obecného jazyka, ať už je tento výsek jakkoli velký.²¹

Třetím typem jazyka je jazyk individuální. To je jazyk nejkonkrétnější a nejméně obecný. Tento typ jazyka je oním výsekem z jazyka obecného. Jinými slovy, je to ta část obecného jazyka, kterou si každý z nás během svého života osvojuje. Je jasné, že hranice této části nikdy nejsou striktně dané, ale rozšiřují se (zuzují se) v průběhu našeho života.

Zajímavé je sledovat vztahy mezi jazykem obecným a individuálním.²² Stejně tak je zajímavá Schleiermacherova koncepce osvojování si jazyka a vzniku jazyka individuálního. Tento koncept je ovšem jedním z nejproblematictějších.

Hrubý nárys procesu osvojení si jazyka je takový: dítě, které se učí mluvit, si osvojuje určitou část obecného jazyka a tím vzniká jazyk individuální. To, co si z obecného jazyka osvojí, je dáno jeho okolím (rodinou a jejím sociálním postavením). Jenže ono to není tak jednoduché. Řekněme, že okolí má na jazyk dítěte vliv jen částečně (např. ovlivní skladbu slovní zásoby – máma, táta, jíst apod.). To, na co ovšem vliv nemá, je vnitřní obsah, který dítě jednotlivým slovům přiřadí. Z toho vyplývá, že dítě ze svého okolí přejímá pouze formy, nikoliv obsah, resp. obsah, kterým slovo naplní, se díky jeho individualitě nikdy stoprocentně nekryje s obsahem, jakým slovo naplňuje jeho matka, a už vůbec se stoprocentně nekryje s obsahem, jaký dané slovo nese v obecném jazyce.²³

Situace se nám dále komplikuje faktem, že myšlení se formuje teprve jazykem a jazyk myšlením. Podle Schleiermachera skutečně neexistuje myšlení mimo jazyk.²⁴ Jak je tedy možné, že dítě, které se teprve učí mluvit, tzn. učí se myslet, nepřijme z okolí slovo i s jeho významem, ale pouze jako formu, kterou naplní významem do značné míry individuálním? Sám Schleiermacher na tuto otázku odpověď nedává. Jediné vysvětlení, které mě napadá, je to, že totiž vnitřní obsah slov nezáleží ani tolik na našem myšlení, jako spíše na našem vnímání a zakoušení.

Uvedu vyhrocený příklad. Dvě děti z úplně jiného prostředí se učí slovo „matka“. Jedno dítě pochází z fungující rodiny. Po celou dobu svého života vnímá jednu bytost, která se o něj stará, dává mu jíst, láskyplně o něj pečuje atd. Po nějaké době tato bytost začne ukazovat na sebe a říkat „máma“. Dítě přijme slovo jako formu a přiřadí jí tento význam (který ještě nutně nemusí mít podobu slov, ale pouze pocitů): jedna ze dvou, kteří se o mě starají; ta která je stále tu; ta, která mi dává jíst; ta, která na mě mluví; jsem v bezpečí; je mi dobře apod.

Druhé dítě bude mít svobodnou, asociální matku, která sama pochází z nefunkční rodiny. Dítě jí je spíš na překážku a nechová k němu vřelé city. Toto dítě by pak slovu matka přiřadilo spíše obsah: moc se o mě nestará; často jsem opuštěné; křičí; mám strach.

²⁰ „Niemand hat sie [die Sprache – pozn. K. H.] ganz.“ Hermeneutik, str. 57.

²¹ Největší prostor je otázce (obecného) jazyka věnován tamtéž, str. 57–66, 92–97.

²² Ibid., str. 88–89.

²³ Ibid., str. 77–78.

²⁴ Ibid., str. 75–76.

V obou případech je jen jedno slovo, jedna forma („matka“), ale dva různé obsahy. V prvním případě znamená „matka“ poměrně sympatickou bytost, kterou je dobré vyhledávat, zatímco v druhém případě totéž slovo označuje bytost, která moc sympatická není a je lépe se jí vyhnout.

Podobným způsobem tedy vzniká každý individuální jazyk. Skrze své okolí se seznamujeme s formami obecného jazyka (a nikdy ne se všemi) a ty naplňujeme vlastním obsahem.²⁵ Tím, že obecný jazyk nepřijímáme přímo (nějakou anténou), ale skrze druhé lidi, se osobní, individuální význam slov nikdy neliší zcela od významu, který mu přisuzují druzí. Jinými slovy, jednotlivé individuální významy slova se vždy do určité míry překrývají. Díky tomu slovu „stůl“ nikdo neřekne „matka“. V uvedených příkladech je také něco společného. „Matka“ je předně bytost, která se sama pohybuje, mluví a má ke mně vztah.

Tím, že přejímáme obecnou formu jazyka, kterou následně naplňujeme částečně přejatým a částečně originálním obsahem, vytváříme jazyk různý od jazyka obecného. Různý je právě tou originální částí obsahu. Obsahuje-li ale jazyk obecný, jak jsem napsala v úvodu, kompletní systém jazyka, nemohou přece originální části našeho individuálního jazyka zůstat mimo – a ani nezůstávají. Podle Schleiermachera na jedné straně sice obecný jazyk ovlivňuje jazyk individuální, ale na druhé straně také jazyk individuální zpětně ovlivňuje jazyk obecný tím, že k již existujícím významům slova přidává významy individuální. Tímto zpětným pohybem od jazyka individuálního k jazyku obecnému je zároveň zajištěn vývoj jazyka obecného.

2.2.2 Významový horizont slov

Pro přiblížení problematiky významového horizontu slov, používá Schleiermacher příklad slovníkových hesel a slovníků samých.²⁶ Slovníky jsou pomůckami pro práci s jazykem. Vedle každého slova je jeho ekvivalent nebo opis, popř. obojí; někdy bývá možností výběru více. Slovníky si činí nárok na určitou objektivitu a lze říci, že v nich je (spolu s gramatikami) zachycen obecný jazyk.

Autorem textu je vždy jedinec píšící svým individuálním jazykem. Ovšem významy slov uvedené ve slovnících, jsou významy obecnými. Nemohou nám tedy při čtení/interpretaci sloužit jinak, než jako pomůcky (ukazatele směru). Abychom textu porozuměli, je nutné brát v potaz kontext, v jakém se dané slovo objevuje, a v návaznosti na to pozměnit význam slova uvedený ve slovníku. Pouhé automatické přenesení slovníkového hesla do textu by vedlo k nepřesnému, nebo špatnému porozumění (překladu, výkladu), pokud by bylo porozumění (překlad, výklad) vůbec možné.

Pro větší srozumitelnost si můžeme slovo představit jako kruh. „Slovo“ (forma slova) je jako kružnice kruhu. Po obvodu kružnice si můžeme představit malé kroužky představující různé významy slova. Vnitřní prostor kruhu představuje *smysl* tohoto slova. Tento smysl slova je nám ve své celosti nesrozumitelný, neuchopitelný, byť v každém slově stále přítomný. Jednotlivé významy odkazují na tento smysl, přestože z celého smyslu v sobě nesou jen určitou jeho část, výseč (podobně jako individuální jazyk v sobě nese určitou část, výseč jazyka obecného).²⁷

Teď se dostáváme do zajímavé situace. Slovo má jeden smysl a mnoho významů. Vlastně se dá

²⁵ Hermeneutik, str. 77.

²⁶ Ibid., str. 62–63, 87–89.

²⁷ Hermeneutik, str. 57–63.

řící, že má tolik významů, kolik má daný jazyk mluvčích. Každý význam obsahuje část smyslu, ale nikdy ne smysl celý. Celý smysl se ukazuje jedině v propojení (nikoliv mechanickém spojení) všech významů, které ale existuje pouze na rovině obecného jazyka. Jednotlivec sám není nikdy schopen celý smysl uchopit. To by bylo možné jen v případě, že by uchopil významy, kterými každý jednotlivec dané slovo naplňuje a následně vztahy mezi všemi těmito významy.²⁸

Otázkou je, zda tento jeden smysl a všechny jeho významy existují jaksi ideálně a jednotlivec je pouze nachází, nebo ne. Myslím, že Schleiermacher by s takovým tvrzením nesouhlasil. Podle něj každý význam vzniká v interakci obecného jazyka s individuální zkušeností, tím ale také ústřední smysl slova není dán jednou provždy, ale neustále se proměňuje (rozšiřuje, zužuje) v interakci se všemi nově vznikajícími významy. Oba póly (jak individuální, tak obecný jazyk) jsou neustále proměnlivé. To, co je stálé, je jejich vzájemný, dialektický vztah.

2.2.3 Gramatická interpretace ve vztazích částí a celku

Při překládání a interpretaci (což je ve své podstatě totéž), lze konkrétní význam slov odhadnout pouze z jejich gramatického postavení v rámci věty a z významu věty samotné. Význam věty lze zároveň ale najít pouze z významu slov, její gramatické stavby a jejího postavení v rámci většího oddílu textu, řekněme odstavce.²⁹ Zde se explicitně setkáváme s pravidlem „části z celku a celek z částí“.³⁰

Takovým způsobem se dá (a má) pokračovat i na dalších úrovních textu (odstavec, kapitola apod.), až se nakonec dostaneme na úroveň celého díla. Podle Schleiermachera nelze jednotlivé významy jednotlivých kapitol prostě jen skládat dohromady a čekat, že takovým spojováním získáme smysl textu. Spíše jednotlivé významy ukazují ke smyslu, který je v celém textu obsažen a který se v každé kapitole ukazuje jen z části. Tento smysl vzniká z dialektického vztahu všech významů všech částí. Podobně funguje slovo a jeho výše popsany významový horizont. Schleiermacher vlastně neustále pracuje s tímž modelem.

Nelze také zapomínat na to, že Schleiermacherova hermeneutika spojuje jak interpretaci gramatickou, tak interpretaci psychologickou. Podle něj jsou obě tyto části od sebe navzájem neoddělitelné a navzájem se doplňují. Smysl textu vyplyne z jejich vzájemného „dialogu“ nikoliv prostým spojením významu gramatického a psychologického.³¹

Takové podrobné, mnoháúrovňové „pitvání“ textu se zdá jako nadlidský úkol, zejména, když neustále přibývá (a přibývat ještě bude) počet kritérií, která je nutno vzít v potaz. Snadno tak může být vyvolán dojem, že takovým způsobem nejen, že se textu neporozumí, ale text se vlastně už ani nepřečte. Takové nebezpečí myslím nehrozí. Schleiermacher spíše dopodrobna popisuje činnost, která se ve většině případů děje přirozeně a automaticky. Posun oproti běžné čtenářské praxi spatřuji v určitém důrazu, který Schleiermacher klade na všímání si gramatické stránky díla. Nabádá k uvědomělejšímu způsobu čtení. Čtenář (interpret) by měl gramatickou stavbu jazyka dostatečně poznat a osvojit si ji. Také by se měl naučit vnímat gramatickou stránku stejně automaticky, jako

²⁸ Ibid., str. 86–87.

²⁹ O větách tamtéž, str. 92–94.

³⁰ Ibid., str. 64–65.

³¹ Ibid., str. 76–78, 83, 103, 113–115.

vnímá stránku obsahovou. Větší soustředění se na tuto formální stránku textu může podle Schleiermachera částečně snížit nesrozumitelnost textu.³²

2.2.4 Jazyk – řeč – myšlení

„Každý výkon (akt) mluvení předpokládá daný jazyk (...), protože jazyk se rozvíjí mluvením. V každém případě komunikace předpokládá sdílený jazyk a tím i znalost jazyka. Kdykoliv má být něco z vnitřního rozhovoru sděleno druhému, musí se jedinec uchýlit k umění mluvit. Umění mluvit částečně odráží podezření mluvčího, že něco v jeho vlastním jazyku by mohlo být posluchači nesrozumitelné.“³³

Tento krátký odstavec obsahuje mnoho důležitých informací. Řeč, resp. mluvení, je neoddělitelně spjata s myšlením. Jsou to dvě strany téže mince. Myšlení je podmíněno jazykem, tedy i vznik řeči je podmíněn jazykem – kterým? Odpověď je: oběma. Na jedné straně jazykem obecným a na druhé straně jazykem individuálním.

Znovu si to shrňme: z jazyka obecného vzniká v každém jedinci jazyk individuální na základě jeho zkušenosti. Tento obecný jazyk je nutnou podmínkou pro rozvoj jazyka individuálního. Zároveň s procesem vzniku individuálního jazyka dochází k rozvoji jedincova myšlení, resp. řeči. Díky tomu, že jedinec je vždy individuum, je i jeho jazyk originální, a tedy i jeho myšlení (řeč) je originální. Z uvedené citace vyplývá jedno důležité zjištění. Myšlení je vždy řeč.³⁴

Nyní je nutné si uvědomit, že zde řeč nutně neznamená „nahlas vyslovovaná promluva“. Jsou vlastně dva základní druhy řeči, a sice *řeč vnitřní* a *řeč vnější*. Řeč vnější je určitým specifickým druhem řeči vnitřní. Můžeme si všimnout, že Schleiermacher úkon nahlas pronášené řeči nazývá „*uměním mluvit*.“ Řeč vnitřní je myšlením, resp. myšlení je vnitřní řečí. Podle Schleiermachera nemá tato vnitřní řeč charakter monologický, ale dialogický. Myšlení se vyvíjí vnitřní diskusí mezi sebou a sebou, sebou a světem (zkušeností světa) a sebou a druhým. Zároveň ale k rozvoji myšlení a řeči přispívá i řeč vnější, hlasitá. Myšlení se tedy rozvíjí dvojím mluvením na základě existence obecného jazyka.³⁵

Člověk jako tvor společenský má potřebu dialogu nejen uvnitř sebe, ale také s těmi ostatními kolem. Možnost komunikace s druhým má dva již zmíněné předpoklady: a) existenci sdíleného jazyka (tj. obecného) a b) znalost tohoto jazyka.³⁶ Bod b) není úplně samozřejmý. Jak jsem ukázala dříve, obecný jazyk je sice každým jedincem do určité míry ovlivňován, leč nezávisí na něm jeho existence. Latina jako obecný jazyk existuje, aniž bych ji já nutně musela umět. Je ovšem jasné, že budu-li chtít latinsky komunikovat, musím si latinu nejprve osvojit.

Komunikace s sebou ovšem nese drobné komplikace. Při rozhovoru s druhým člověkem používáme slova jako formy naplněné částečně jiným významem. Z rozhovoru s druhým začíná vysvítat, že naše vlastní vnitřní řeč je druhému ve své celosti jaksi nesrozumitelná, resp. že existuje

³² Hermeneutik, str. 88–89.

³³ Ibid., str. 77.

³⁴ Ibid., str. 76–78.

³⁵ Ibid., str. 76–78.

³⁶ Ibid., str. 77–78.

něco, čemu druhý v naší hlasité promluvě neporozuměl. To je ona věta z citace: „*Umění mluvit částečně odráží podezření mluvčího, že něco v jeho vlastním jazyku by mohlo být posluchači nesrozumitelné.*“ Za důležité považuji podotknout, že tato nesrozumitelnost je vždy jen částečná. Míra neporozumění může být větší, či menší a je dána individualitou druhého (tzn. originalitou jeho individuálního jazyka, tedy vnitřního mluvení, resp. myšlení).

Zároveň ale není v rozhovoru prostor pro absolutní neporozumění (za předpokladu, že oba účastníci rozhovoru mluví stejným jazykem, který oba dostatečně ovládají), protože oba individuální jazyky mají svůj základ v jednom jazyce obecném. Ten se jim stává pojítkem a jakousi zárukou předání určitým způsobem srozumitelných informací. Možnost komunikace je dána.

2.2.5 Gramatika

Poslední drobná poznámka v této části se týká gramatické struktury jazyka.³⁷ Ta má podle Schleiermachera podobu i funkci jakési mřížky složené z uzlových bodů, která vytyčuje hranice jazyka, a tím i hranice myšlení. Ta je v podstatě stálá, i když vývoj jazyka ji samozřejmě určitým způsobem proměňuje.

Schleiermacher se podle mého názoru domnívá, že proměna jazyka je záležitost několika generací. Z tohoto pohledu je pro něj stavba jazyka stálá, byť kdybychom srovnali dva body od sebe dostatečně vzdálené (středověká a současná čeština, nebo třeba čeština konce 19. století a čeština současná) změny by byly markantní. Nejdůležitějším bodem zůstává tvrzení, že struktura jazyka (mřížka jazyka) je strukturou, v rámci které se vyvíjí individuální myšlení a v jejímž rámci lze hledat nové cesty sebevyjádření. Zároveň je i tato struktura jazyka zpětně ovlivněna originalitou individuálního jazyka, tedy originalitou vnitřní řeči, resp. myšlení. Princip je stejný jako u vzájemného ovlivňování se obecného a individuálního jazyka.

2.3 Psychologická interpretace³⁸

Psychologická (Schleiermacher také používá „technická“) interpretace je druhou základní součástí hermeneutické metody. K interpretaci gramatické je komplementární – jedna nemůže být bez druhé. Schleiermacherovo pojetí vztahu obou druhů interpretace doznalo během vývoje této metody určitých změn. Schleiermacher trvá na tom, že obě metody jsou si také absolutně rovné, tzn. obě jsou stejnou měrou důležité. Nelze ani jednu označit za „vyšší“.³⁹

Hlavním úkolem hermeneutické metody je hledání ústředního smyslu skrze nacházení jednotlivých významů, díky nimž je možné *porozumět*. Ze Schleiermacherova díla vyplývá, že byť je gramatická interpretace nezbytnou součástí hermeneutické metody, sama o sobě není schopna smysl nalézt, protože její hranice jsou dány jazykem a jazykovými kategoriemi. Skutečný smysl textu však leží za jazykem, vždyť jazyk je forma naplňovaná individuálním obsahem autora.

K tomuto ústřednímu smyslu může interpreta dovést pouze interpretace psychologická. Pravděpodobně by se dalo říci, že gramatická interpretace tvoří potřebnou základnu pro interpretaci

³⁷ Srovnej např. Hermeneutik, str. 89.

³⁸ Samostatné části věnované psychologické interpretaci: Hermeneutik, str. 103–105. Dále pasáže srovnávající psychologickou a gramatickou interpretaci, tamtéž, str. 56, 106, 113–115.

³⁹ Ibid., str. 77.

psychologickou – ta se stává nadstavbou, čímsi vyšším.

Pro psychologickou interpretaci jsou důležité dvě věci. Zaprvé poznání kontextů; zadruhé určitý dar, vloha pro interpretaci. Odhlédnouc od gramatických kontextů, které jsou předmětem gramatické interpretace, zabývá se psychologická interpretace dalšími kontexty. Bude o nich řeč v následujících částech. Co se onoho talentu pro interpretaci týče, je nutno dodat, že mu Schleiermacher také říká „*schopnost divinace*“.⁴⁰ Je to blíže nespecifikovatelný dar, který člověk buď má, nebo ne. Je to schopnost člověka „vcítit se“, „vžít se“ do textu, která mu umožňuje nalézt smysl textu. Snad by se dalo říci, že tato schopnost divinace je určitým druhem empatie vůči textu, resp. vůči člověku, jehož prostřednictvím text vznikl.

2.3.1 Význam – smysl - porozumění

Nyní bych se chtěla zabývat otázkou významu, smyslu a porozumění jako pojítky obou způsobů interpretace – jako jejich styčnými body. Co je význam jsem už z velké části uvedla dříve. Otázky smyslu jsem se dotkla jen okrajově a o porozumění jsem dosud mluvila poněkud mlhavě jako o kategorii, která je každému člověku nějakým způsobem srozumitelná. V této části bych se jí chtěla věnovat více.

Povaha *významu* a *smyslu* se nejlépe ukáže jejich vzájemným srovnáním. Text má jeden ústřední smysl, ale mnoho významů. Jednotlivé významy se dají najít na všech úrovních textu (na úrovni gramatiky, ale také na úrovni obsahové) a k jednomu ústřednímu smyslu pouze odkazují. Smysl textu nelze najít mechanickým spojením všech významů.⁴¹ Smysl textu se podle Schleiermachera vynoří před našima očima sám od sebe – vyjeví se nám, dá se nám (sám od sebe). Při čtení textu, během kterého nacházíme jednotlivé významy, jako bychom kroužili po pomyslné kružnici. Podle Schleiermachera se ale my sami svou vůlí ani prací k ústřednímu smyslu ležícímu uvnitř kruhu nepřiblížíme (nemůžeme se vymanit z kroužení po okraji). To, zda se nám smysl vyjeví, nezáleží na nás. Může se tedy lehce stát, že přestože objevíme mnoho významů, ústřední smysl textu nám zůstane skryt – prostě ho nenajdeme, resp. nedá se nám.

V otázce porozumění textu se nejprve vrátíme k polemice se staršími typy hermeneutik. Jejich metoda výkladu se používala výhradně k objasnění nesrozumitelných, obtížných pasáží textu. Takový přístup je podle Schleiermachera od počátku chybný, založený na omylu. Tato metoda je totiž založena na předpokladu, že textu se od začátku rozumí.⁴²

Schleiermacher tuto premisu obrací a říká: „*textu se od počátku nerozumí*“. Takové tvrzení může znít na první pohled poněkud absurdně. Pokud začnu číst text v jazyce, který znám natolik, abych v něm číst dokázala, pak přece rozumím tomu, co se píše. Jenže vzpomeňme na předchozí pasáže. Každý člověk je originál myslící a vyjadřující se vlastním, individuálním, originálním jazykem. Vyslovená řeč (a text je jen specifickým druhem této řeči) ovšem ke komunikaci používá slov jako forem, které se primárně nepředávají i s významem, který do nich autor vkládá!⁴³

Schleiermacher vede svou argumentaci asi takto:

⁴⁰ Hermeneutik, str. 83, 105.

⁴¹ Srovnej např. tamtéž, str. 86.

⁴² Ibid., str. 82.

⁴³ Hermeneutik, str. 82–83.

Každý člověk myslí (mluví) originálním způsobem (jeho jazyk je jazyk individuální). Řeč vnější je jen obrazem řeči vnitřní. Text je specifický druh řeči vnější. Stejně, jako nejsme schopni při učení se jazyku přejmout od okolí slova i s jejich vnitřními významy, ale pouze slova jako formy, stejně tak nejsme schopni předat ve vzájemné komunikaci myšlenky (slova) i s naším vlastním (individuálním, originálním) významem.

Komunikace se odehrává pomocí slov jako forem. Naše hlasitá řeč je kvůli tomu druhému člověku částečně nesrozumitelná. Text je jen jiným způsobem zachycená tatáž vnější řeč. V textu se autor, stejně jako v řeči vyslovované, vyjadřuje svým individuálním, originálním jazykem. Druhý účastník dialogu (posluchač, čtenář) ovšem z jeho vyjádření přebírá jen formy slov, které naplňuje svým originálním významem. Pokud tedy dojde k tomu, že v textu narazíme na nesrozumitelnou pasáž, znamená to, že jsme chybu udělali mnohem dříve, a sice že chybuje od začátku čtení.⁴⁴

To se děje proto, že namísto toho, abychom se snažili hledat význam, který nese jazykové vyjádření v rámci autorova jazyka, automaticky do jazykového vyjádření vkládáme náš vlastní význam. Tím jazykové vyjádření autora desinterpretujeme. Taková chyba se většinou neobjeví hned. Nějakou dobu nám autorův text dává smysl, protože dává smysl také v našem vlastním individuálním jazyce.⁴⁵ Smysl, který se nám skládá v našem vlastním jazyce, je ovšem smysl odlišný od smyslu textu, tedy od smyslu, který se skládá v jazyce autorově. V důsledku toho narazíme na nesrozumitelnou pasáž, tedy na pasáž, která v našem individuálním jazyce smysl nedává.

To znamená, že si text od začátku vykládáme špatně, protože pokud bychom si ho vykládali správně, neobjevila by se před námi pasáž nesrozumitelná. Jak jsem ukázala dříve, význam, resp. porozumění textu, je třeba hledat ve vzájemných vztazích jednotlivých částí. Pokud narazíme na něco nesrozumitelného, znamená to, že jsme neporozuměli vzájemným vztahům uvnitř textu. Platí tedy Schleiermacherovo tvrzení, že „primární je neporozumění.“

Schleiermacher v manuskriptu 2⁴⁶ shrnuje, za jaké situace lze hovořit o tom, že jsme porozuměli:

- 1) *Všemu bylo porozuměno, pokud nezbylo nic nesrozumitelného.*
- 2) *Ničemu, co nebylo vyloženo, není porozuměno.*⁴⁷

Základním pravidlem je (znovu opakuji) rozumět částem z celku a celku z částí. Nesrozumitelnou pasáž se tedy musíme snažit uchopit jinak (tak, aby zapadla mezi části ostatní).

2.3.2 Autor

Autor je osoba pro pochopení textu nesmírně důležitá, protože text je psán jeho jazykem. Stejně jako nemůžeme jednotlivým částem porozumět bez kontextu ostatních částí, nemůžeme textu porozumět bez kontextu autorova života. Tento kontext je dán faktory, které si umí představit téměř každý. Rodina, výchova, sociálně–kulturní prostředí, stát atd. Tyto faktory bychom mohli označit jako faktory vnější. Pak existují ještě faktory vnitřní – zkušenost, prožívání, (ne)víra a autorův

⁴⁴ Např. tamtéž, str. 87.

⁴⁵ „Grunderfahrung, daß man keinen Unterschied bemerkt vor .. Eintreten eines Mißverständnisses.“ Ibid., str. 83.

⁴⁶ Ibid., str. 54-71.

⁴⁷ „Zwiefache Maxime des Verstehens. Alles verstanden wo kein Nonsens auffällt. Nichts verstanden was nicht konstruiert ist.“ Ibid., str. 56.

jazyk, resp. řeč (myšlení).⁴⁸

Na tomto místě se dotýkáme prvního „začarovaného kruhu“. Podle Schleiermachera nemá příliš význam poznávat autorův život zvenčí, za pomoci slovníků, encyklopedií, pojednání a podobně. Tyto zdroje informací mohou mít maximálně doplňkovou hodnotu - mohou podobně jako jazyková mřížka vytvořit síť orientačních bodů, ale nejsou schopny nám samy o sobě podat relevantní informace o autorovi.

Autora můžeme skutečně poznat jen skrze jeho dílo a v jeho díle. Dokonce není nutné poznat kompletní autorovo dílo, abychom autora poznali. I v jednom jediném díle je osoba autora přítomna a skrze toto dílo se vyjevuje, protože každé jednotlivé dílo je napsáno autorovým individuálním jazykem, který odráží originalitu myšlení a ta odkazuje k originalitě prožívání.

Čtení textu a snaha textu porozumět je úzce svázána s poznáváním autorova jazyka,⁴⁹ tedy jeho myšlení. Takový způsob poznání autora je mnohem hlubší, než poznání skrze souhrnné informace. Chci-li vědět, kdo Schleiermacher byl, nezjistím to přece tím, že si ve slovníku najdu, kdy se narodil, zemřel a co všechno napsal. Takové informace nemají příliš velkou výpovědní hodnotu. Zatímco vezmu-li si některý z jeho spisů (v mém případě materiály týkající se hermeneutiky) zjistím, že Schleiermacher byl velmi bystrý, vtipný, hluboce věřící, radostný člověk, který si i přes své životní úspěchy dokázal zachovat odstup a na věci, o kterých psal, se dívat střízlivě a hledat jejich konkrétní použití.

Zpět k našemu kruhu. Abych byla schopna najít význam (popř. smysl) textu, musím k ostatním kritériím přidat i osobu autora a jeho jazyk. Osobu autora a jeho jazyk nepoznám jinak, než z textu.

2.3.3 Text

Text je písemně fixovaná řeč. Písemná fixace zajišťuje trvání této řeči. Jako taková dodává řeči vnější další rozměr, a sice rozměr vnitřní. To se děje hned v několika směrech. Za prvé je text stejně jako promluva určitým médiem předání informace, tzn. že slova uchovává jako formy naplnitelné různými obsahy. Ty se mohou do určité míry lišit od obsahu, který do textu vkládá autor (a za chvíli uvidíme, že se to i děje). Za druhé má ale také schopnost uchovávat slova naplněná autorovými významy, tzn. uchovávat autorův individuální jazyk a tím uchovávat i originalitu autorova myšlení (a ponechme nyní stranou otázku, do jaké míry je druhému tato originalita uchopitelná, resp. nezaniká-li tento rozměr autorovou smrtí). Za třetí se text tím, jak je čten, stává součástí vnitřní mluvy čtenáře.

2.3.4 Kontext textu

Text je možné označit za místo setkávání – minulosti a přítomnosti, autora a čtenáře, čtenáře se sebou samým. Stejně jako má každé místo své okolí, má své okolí (kontext) i každý text. V předcházejících částech jsem uvedla, že kontext textu tvoří jednak obecný jazyk, jednak individuální autorův jazyk, a konečně i život autorův. V souvislosti s autorem bych ráda zmínila ještě jeden bod, který jsem možná dříve nezdůraznila. Bezprostředním kontextem textu v rámci autorova života je situace, v jaké text vzniká (autor je zavřený ve vězení/prožívá rodinnou idylu

⁴⁸ Hermeneutik, str. 83–84.

⁴⁹ Např. tamtéž, str. 86.

apod.). Vedle těchto faktorů, které musí být při interpretaci brány v potaz, existují ještě kontexty na osobě autora nezávislé. Ty mají víceméně historicko-kulturní charakter. K náležitému posouzení textu je třeba vzít v úvahu historickou epochu, ve které text vzniká. Dále sociální prostředí (klášter? venkov? město? aristokracie? dělnická třída?), styl, jakým je text napsán, okolnosti vzniku textu, komu je text primárně určen atd.

Paralelně se vším tím existuje ještě, pro Schleiermachera asi důležitější, kontext literatury. Literaturou se zde míní veškerá literární produkce v daném obecném jazyce od nejstarších dob po současnost (např. literatura česká počínající řekněme Proglasem a končící řekněme Vieweghem). Na dalším stupni se tento kontext literatury ještě rozšiřuje na literaturu daného kulturního okruhu (literatura evropská). Schleiermacher chápe, že dokonalá znalost jak národní, tak evropské literatury není možná. Nicméně platí, že čím lepší znalost tohoto kontextu, tím snazší cesta k porozumění. To konečně platí o všech kontextech – jazyk, gramatika, autorův život, historicko-kulturní pozadí. Žádný nelze znát beze zbytku, ale čím lépe ten který kontext poznáme, tím snáze mu porozumíme.

Z toho důvodu je poznání kontextů důležitou součástí hermeneutické metody, resp. její psychologické části. Hledání porozumění má jeden důležitý předpoklad, tj. že je co hledat. V souvislosti s textem to znamená, že text musí *mít* nějaký smysl, resp. musí nést onen ústřední smysl, ke kterému celý text jen odkazuje, ale který není čtenáři lehce dosažitelný. Takovým způsobem se ale nechovají všechny texty. Schleiermacher texty dělí podle míry uměleckosti. Můžeme si představit pomyslnou úsečku a v jejích krajních bodech dva texty jako opačné extrémy. Většina ostatních textů se pohybuje někde na této úsečce mezi oběma krajními body.⁵⁰

Jeden krajní bod představuje text nejméně umělecký. Takový text je text „plochý“. Pravděpodobně v sobě nenese žádný smysl, pouze význam(y). Ty jsou naprosto jasně čitelné a pochopitelné na první pohled (přečtení). Netvoří žádnou navzájem propletenou síť, kde by se různé body vzájemně doplňovaly a společně odkazovaly někam za sebe, k ústřednímu smyslu. Příkladem by mohly být třeba dívčí romány, detektivky, nebo rozhovory o počasí. To jsou všechno příklady textů, které opravdu nepotřebují žádnou speciální metodu pro to, aby jim čtenář porozuměl.

Oproti nim stojí texty v nejvyšší míře umělecké (za ně Schleiermacher považuje zejm. texty antické). To jsou pro něj texty maximálně kompaktní. Tím míním, že na minimum místa vyjadřují maximum smyslu. Jsou to texty mnohovýznamové, v nichž se významy navzájem a napříč textem protínají a doplňují a všechny společně odkazují k jednomu ústřednímu smyslu, který naopak není vůbec zřejmý – je třeba ho hledat. Pro tyto texty a pro texty, které sice nedosahují maximální uměleckosti, leč se jí přibližují, chce Schleiermacher vytvořit hermeneutickou metodu, která by interpretovi napomáhala nalézt porozumění.⁵¹

2.3.5 Autor – horizont textu

Jedním ze základních hesel, které bývají uváděny v souvislosti se Schleiermacherovou

⁵⁰ Např. Hermeneutik, str. 78–79.

⁵¹ Ibid.

hermeneutikou je: „*Rozumět lépe, než rozuměl autor.*“⁵²

Na první pohled se může toto tvrzení zdát poněkud „přitažené za vlasy“. Dnes je ještě stále běžně rozšířené mínění, že lze zjistit „co chtěl autor říci“ (na akademické půdě snad ne, ale mimo akademickou obec to platí) a že přesně o to při interpretaci jde. Proto Schleiermacherovo tvrzení, že interpret může (ba dokonce má) textu rozumět lépe, než autor, může (a mohlo) být pro mnohé překvapující.

V první řadě může interpret textu rozumět lépe, než jeho autor, protože na rozdíl od autora může text lépe vidět v jeho souvislostech (snáze ho zasadí do kontextu autorova života apod.).⁵³ Interpret má za prvé větší odstup od textu, než jeho autor. Odstup od textu mění perspektivu pohledu – z ní je možné lépe zahlédnout všechny souvislosti. Jako by autor a jeho text byli součástí obrazu. Ten, kdo se na obraz dívá (interpret), je schopen vidět obraz celý, je schopen ho vnímat najednou jako celek a zároveň jednotlivé jeho části. Ten, kdo je na obraze (autor), tuto možnost nemá. Vždy uvidí jen své bezprostřední okolí.

Rozumět lépe, než rozuměl autor, také může znamenat odhalit další významy, o kterých autor nemusel mít ani potuchy. Tyto další významy pak mohou vrhnout lepší (jiné) světlo na celkový smysl díla. Zdá se, že pro Schleiermachera je ústřední smysl díla cosi svébytného. V oddíle o porozumění jsem napsala, že smysl díla se nám může vyjevit sám od sebe, ale my sami ho svou činností najít nemůžeme. Můžeme se k němu pouze přibližovat. Aniž bych byla schopna odkázat na konkrétní místo ve Schleiermacherových textech, myslím, že tvrdí následující.

Nejen, že je ústřední smysl díla cosi, co se vyjeví „ze své vůle“, ale také to, že v textu je, a to, jaký je, nezávisí cele na autorovi. Autor sice může mít nějakou původní ideu, kterou chce do textu vložit (mluvíme o textech vysoce uměleckých), a dokonce ji tam i může skutečně vložit, ale tato autorova původní idea není ústřední smysl díla. Může být jedním z významů, ale nikoliv smyslem! Myslím, že Schleiermacher skutečně tvrdí, že ústřední smysl textu je v tomto textu obsažen nezávisle na vůli a snaze autora. Autor se tak stává jen jakýmsi prostředníkem smyslu. Vzpomeneme-li část o jazyce, není takové tvrzení až tak nesmyslné.

Na tomto místě bych se ještě jednou ráda vrátila k předešlému problému, a sice jak je možné, aby interpret autorovu textu rozuměl lépe, než sám autor. V návaznosti na předcházející: text, resp. řeč, je prostředníkem spojujícím individuální jazyk (individuálního člověka) s jazykem obecným (úplným smyslem).

Autor je stejně jako interpret člověk individuální, originální. Autorův jazyk je jazyk také pouze individuální, tzn. i v jeho vlastním jazyce se ústřední smysl obsažený v jazyce obecném ukazuje jen zčásti. Autor zná svůj jazyk a rozumí mu. Svému textu rozumí, protože ho píše vlastním, individuálním jazykem, který je pro něho samotného maximálně srozumitelný.

Nicméně text jako fixovaná vnější řeč pro druhého ztrácí onu bezprostřední srozumitelnost (viz předchozí oddíly). Individualita autorova jazyka není bezprostředně zřejmá, uchopitelná. Zároveň je text interpretován druhým člověkem, který taktéž disponuje individuálním jazykem, ve kterém se může ukazovat jiná část ústředního smyslu. Jedním z úkolů interpreta je poznat autorův jazyk, resp.

⁵² Hermeneutik, str. 50, 53, 83, 108.

⁵³ „[D]enn in ihm ist vieles dieser Art unbewußt was in uns bewußtes werden muß [...]“. Ibid., str. 87.

poznat autorovo myšlení. To je jedna z podmínek nalezení porozumění. Interpretovi se zároveň s tím, jak poznává autorův jazyk, začíná vyjevovat i ona část smyslu, kterou autor svým jazykem vyjádřil. Interpret je tedy schopen zachytit to, co je pro autora smysl díla a zároveň podržet to, co je pro něho samého (interpreta) smyslem díla.

2.3.6 Jediný smysl vs. pluralita smyslů?

Nyní je nutné rozlišovat dvě úrovně smyslu. Text má pouze jeden ústřední smysl. Tento smysl leží v rovině obecného jazyka – celý je obsažen pouze v obecném jazyce. Disponuje tedy podobnými vlastnostmi jako jazyk obecný. Pro nás je nejdůležitější, že ústřední smysl textu má stejnou míru obecnosti, jako obecný jazyk a je stejným způsobem široký a mnohovrstevnatý. Tím je také jednomu jedinému člověku neuchopitelný ve své maximální šíři, stejně jako není ve své maximální šíři uchopitelný obecný jazyk. Na úrovni individuálního člověka (ať už autora či interpreta) lze proto hovořit o „individuálním smyslu“. Tento individuální smysl je jen částečnou manifestací smyslu ústředního.

Napohled zde dochází k paradoxní situaci. Oproti tvrzení, že ústřední smysl je pouze jeden, stojí tvrzení, že každý nachází individuální smysl. Druhé tvrzení samozřejmě zakládá pluralitu smyslů. Nesmíme ovšem zapomínat, že každý individuální smysl je jen určitou částí celku.

Pluralita smyslů je z jednoho pohledu naprosto reálná (já i kamarád můžeme vidět ústřední smysl téhož textu v něčem úplně jiném), ale z pohledu celku jen zdánlivá. Jedná se o pluralitu, za níž stojí jednota. Za určitých okolností máme s kamarádem pravdu oba a abychom uchopili větší část smyslu textu, bylo by třeba obě naše interpretace skloubit. Obě totiž ukazují k jednomu a témuž, pouze z různých úhlů. Podaří-li se taková syntéza, změní se naše vlastní perspektiva a budeme schopni vidět více a více pochopit (lépe rozumět).

Částečně se tu ukazuje jedno z témat, která budou probírána v následujících částech práce. Jde o téma konečnosti, neukončenosti a hranic interpretace. Podle toho, co jsem zatím napsala, by se mohlo zdát, že lze vytvořit libovolnou interpretaci a vydávat ji za interpretaci legitimní. Tak to není. Hranice pro interpretaci existují. Tvoří je hranice samotného textu.

Hranice textu jsou na jedné straně tvořeny obecným jazykem, resp. hranicemi obecného jazyka, a na druhé straně individuálním jazykem, resp. originalitou autorova myšlení. Tyto hranice nejsou na první pohled zjevné, nejsou nijak zřetelné. Schleiermacher se kloní k názoru, že hranice vyvstávají (stávají se zřetelnými) během procesu interpretace. Způsobů, jak text můžeme interpretovat, můžeme najít desítky, možná stovky, možná tisíce, nikoliv ovšem neomezený počet. Během našeho usilovného hledání smyslu nám kromě možných variant interpretace vyvstávají také varianty nemožné, tzn. varianty stojící za hranicemi textu.

Jako příklad (poněkud primitivní) bych zvolila starozákonní přikázání „nezabiješ“. Můžeme se dohadovat o tom, co znamená slovo zabít – znamená to pouze ukončit fyzickou existenci člověka? Znamená to svést člověka z cesty k Bohu (tedy ho duchovně zabít)? Znamená to pomlouvat, tedy ústně soudit a tím zabíjet? Možných interpretací je jistě mnoho. Ale vždy se pohybují v prostoru vymezeném negující předponou „ne-“. Ať už tedy „nezabiješ“ interpretujeme jakkoli, vždy má naše interpretace své hranice. Nemůžeme za legitimní přijmout interpretaci, která by tvrdila, že „nezabiješ“ je v desateru jen omylem nebo že tam původně „ne“ vůbec nebylo, či že takové tvrzení

nikdo nemyslel vážně a že je tedy možné zabíjet podle svého uvážení. Gramatická stavba jazyka z velké části tvoří hranice. Vejde-li se interpretace textu do těchto hranic, lze ji považovat za relevantní. Překročí-li je, přestává být přijatelná.

2.3.7 Interpret

Posledním, leč neméně důležitým, článkem psychologické interpretace je interpret. Každý interpret nachází nové individuální významy a tím odkrývá další a další části smyslu ústředního.⁵⁴ O tom jsem již psala. Zatím jsem ale nezmínila další důležitý faktor, který hraje zásadní úlohu při interpretaci, a sice kontext interpretova života.

Tomuto bodu není nutné věnovat velký prostor. V zásadě platí to samé jako pro autora, s jedním rozdílem. Na interpretaci má nesmírný vliv aktuální situace, v jaké interpret text interpretuje. Často se tedy děje, že v různých životních situacích (okamžicích) interpretujeme jeden a tentýž text různě, tzn. nacházení nových a dalších interpretací je do značné míry závislé na interpretově aktuální životní situaci.

Stejná místa z evangelia interpretujeme různě (nebo alespoň můžeme), v závislosti na tom, co právě prožíváme. Totéž podobenství nám může ve dvou různých situacích odpovědět na různé otázky a v obou situacích se bude jednat o interpretaci legitimní.

Psychologická interpretace je sepětím všech uvedených faktorů. Hledat smysl pomocí této interpretace znamená hledat ho za textem, v oblasti ducha. S určitou nadsázkou by se dalo říci, že jde o metodu, která za hmotou hledá ducha – za slovy a významy hledá smysl.

2.4 Konkrétní návod na interpretaci textu

Schleiermacher, byť větší část jeho hermeneutických textů tvoří obecné úvahy o porozumění, textu, gramatice atd., nezůstává pouze na rovině teorie. Chce vytvořit interpretační metodu, která by byla skutečně použitelná v praxi. Šestý manuskript dává konkrétnější návod na to, jak postupovat při interpretaci daného textu.

Dříve, než interpret přikročí k interpretaci, je třeba učinit několik věcí. Zaprvé je samozřejmě nutná znalost jazyka textu (znovu si uvědomme, že „interpret“ v sobě obsahuje jak slovo „překladatel“, tak „vykladač“) a znalost rozdílu mezi prózou a poezií. Dalším důležitým předpokladem je určitá základní znalost lidského prožívání – emocí, tužeb, stavů mysli (ty Schleiermacher zmiňuje explicitně).⁵⁵

Dalším krokem je ustanovit mezi sebou a autorem⁵⁶ (tedy mezi interpretem a autorem) stejný vztah, jaký panoval mezi autorem a jeho původním publikem, tedy mezi lidmi, pro které byl jeho text původně určen.⁵⁷ Jinými slovy jde o to, ještě před započatím interpretace poznat historicko-kulturně-sociální pozadí textu - být s ním důvěrně obeznámen.

K získání povědomí o tomto kontextu nám podle Schleiermachera mohou pomoci komentáře. Leč, pozor! Pro Schleiermachera je nakonec vždy rozhodujícím prvkem interpretace (a lze snad říci i

⁵⁴ Srovnej např. Hermeneutik, str. 86.

⁵⁵ Ibid., str. 159.

⁵⁶ Ibid., str. 84, 159.

⁵⁷ Ibid., str. 86–87, 159.

textu samotného) osoba jeho interpreta. Nestačí spoléhat se na komentáře, ale zahrnout je všechny do jednoho obrazu a podrobit je kritice.⁵⁸ Pokud by se interpret na komentáře spoléhal „slepě“, zůstal by uzavřen v rámci interpretace někoho jiného (autora komentáře). Paradoxně by mu tím komentář cestu k textu uzavřel namísto toho, aby mu ji otevřel. Nedovolil by interpretovi vstoupit do prostoru textu z jeho vlastní pozice, ale neustále by ho nutil vstupovat „cizími dveřmi“. Tím by nebyl ochuzen pouze interpret, ale konečně i text. Vždyť by tak nemohl být nalezen další z individuálních smyslů osvětlujících další část smyslu ústředního.

Během celé interpretace zůstává stále platné pravidlo „interpretovat části z celku a celek z částí“. V manuskriptu 6 je toto pravidlo formulováno trochu odlišně, byť princip zůstává týž.

„Abychom porozuměli první části správně, muselo již být porozuměno celku.“⁵⁹

Schleiermacher dodává:

„Porozumění, které získáme ze začátku textu, musí být potvrzeno zbývajícím textem. To znamená, že naše původní (počáteční) porozumění musí být platné i v okamžiku, kdy dojdeme na konec textu; a to znamená, že tvrzení, která jsou příliš dlouhá na to, aby si je interpret zapamatoval, je třeba si poznamenat.“⁶⁰

Abychom mohli interpretovat části z celku a celek z částí, je nejprve nutné zběžně poznat celek. V praxi to znamená, že je nutné si text nejprve zběžně a svižně přečíst. Tím se získá hrubá představa o tom, odkud kam text směřuje. Hrubá představa o textu má charakter jakési základní kostry (osnovy). Schleiermacher na tomto místě argumentuje tím, že autor při psaní textu má také nejprve nějakou základní představu o textu (kam chce text směřovat a o čem asi chce psát) a teprve poté propracovává jednotlivé dílčí části. Propracování dílčích částí může zpětně vést k úpravě původní osnovy textu (pozmění se původně zamýšlený plán).⁶¹

Stejným způsobem se má postupovat při interpretaci. Nejprve je třeba získat základní kostru textu, a poté se zabývat jednotlivými částmi. Zde je ale třeba pamatovat na to, že existuje ještě také zpětný pohyb – to znamená pohyb od částí k celku. Tím, jak se poznávají jednotlivé části, je nutné zpětně upravovat naši původní představu o celkovém vzhladu kostry textu tak, aby text neustále tvořil jedno tělo, tedy jeden celek. De facto tím kopírujeme proces vzniku textu; znovuaktualizujeme pohyb autorova myšlení, což samozřejmě napomáhá pochopení tohoto myšlení.

Abychom dokázali udržet myšlenkový řetězec, je třeba se vyvarovat neporozumění. Schleiermacher na příkladu věty ukazuje, jak je možný vznik neporozumění. *Kvantitativní neporozumění* vzniká v okamžiku, kdy větu nepojímáme jako (soudržný) celek. *Kvalitativní neporozumění* vzniká v okamžiku, kdy např. ironii vezmeme vážně. Jinými slovy podle Schleiermachera neporozumění znamená zaměnit jeden aspekt jazykové hodnoty (nebo formy) slova za jiný. Věta i slovo slouží pouze jako příklady. To, co je řečeno o větě a slovu platí pro celý

⁵⁸ Hermeneutik, str. 159–160.

⁵⁹ „Um das Erste genau zu verstehen muß man schon das Ganze aufgenommen haben.“ Ibid., str. 160.

⁶⁰ „Die Bestätigung des Verständnisses welches sich am Anfang ergibt ist vom folgenden zu erwarten. Daraus folgt daß man den Anfang noch haben muß am Ende und dies heißt bei jedem über das gewöhnliche Maaß des Gedächtnisses hinausgehenden complexus daß die Rede muß Schrift werden.“ Ibid., str. 160.

⁶¹ Ibid., str. 160.

text.⁶²

Hrubě řečeno, interpretovat text znamená číst ho neustále dokola, nacházet jednotlivé významy (zapojením rozumu, divinačních schopností a uvažováním o nabytých znalostech kontextů) a čekat, až se nám vyjeví smysl.

Na rozdíl od dřívějších způsobů interpretace se podle Schleiermachersa nestačí soustředit pouze na obtížné, nesrozumitelné pasáže textu a interpretovat je jako samostatné úseky. Takový přístup vede k nepochopení a desinterpretaci, neboť tříští celek. Text přestává být viděn jako korpus, jako jednotné tělo souvztažných částí, ale začíná být viděn jako konglomerát, jako suma jednotlivých úseků.

Obtížné pasáže je třeba číst v kontextu pasáží ostatních. Lze se primárně zaměřit na nesrozumitelnou pasáž a snažit se pochopit význam nejprve této pasáže. Posléze je ale nutné rozšířit úvahy o této nesrozumitelné pasáži o její bezprostřední kontext, tzn. o pasáže bezprostředně s ní související. Schleiermacher trvá na tom, že nakonec je nezbytné číst celý text znovu od začátku s ohledem na onu nesrozumitelnou část a snažit se na text dívat z jiného zorného úhlu tak, aby tato pasáž zapadla do kontextu celého textu.

2.5 Hermeneutický kruh, hranice a neukončenost interpretace

Toto neustálé znovu pročitání, vracení se zpět a pokračování kupředu se nazývá „hermeneutický kruh“. Je to jeden z konceptů typických pro teorii hermeneutiky (a nejen té schleiermacherovské). „Hermeneutický kruh“ je označení pro spirálovitý pohyb interpretace směřující k cíli, tedy k porozumění, resp. nalezení smyslu. Znovu se zde setkáváme s konceptem vzájemné provázanosti jednotlivých částí. Smysl textu nezískáme pouhým lineárním čtením od první do poslední kapitoly; nezískáme ho jednoduchým skládáním jednotlivých významů dílčích kapitol textu. Porozumění lze dosáhnout opakovaným čtením, pohybem tam a zpět, vždy o úroveň výše.⁶³

Stanovit hranice hermeneutického kruhu, resp. hermeneutické spirály, nelze. Lze najít hranice textu, ale nelze je jednou pro vždy pevně určit. Hranice textu musí najít každý interpret sám. Je možné, že hranice textu budou rozšířeny, tím budou rozšířeny hranice interpretace. Do jisté míry lze říci, že hranice textu a interpretace jsou individuální záležitostí, ale neplatí to absolutně.⁶⁴

Tvrzení, že hranice textu a interpretace mají ryze individuální charakter, by vedlo (a možná i vede) k postmodernistické pluralitě bez hranic. Rozplynuly by se jakékoliv opěrné body, text by se stal jen chaotickým místem, ve kterém si kdokoliv může najít cokoli.

Tímto směrem Schleiermacher nepostupuje a postupovat nechce. Byť stanovení hranic textu a interpretace je věc ošemetná, jistě by netvrdil, že je pouze záležitostí jednotlivce. Klíčem ke všemu je jazyk. Konečně, na začátku práce bylo řečeno, že myšlení se děje výhradně řečí, která je podmíněna jazykem. Využijte na tomto místě toho, co bylo o jazyku řečeno. S hranicemi textu a interpretace se to má podobně jako s hranicemi jazyka.

Obecný jazyk si do jisté míry přizpůsobujeme v závislosti na své individualitě – vzniká v nás

⁶² Hermeneutik, str. 160–161. Podrobný rozbor možných neporozumění textu *ibid.*, str. 82–83.

⁶³ *Ibid.*, str. 84–86.

⁶⁴ *Ibid.*, str. 84.

individuální jazyk. Jeho hranicí je obecný jazyk. Náš individuální jazyk sice může obecný jazyk ovlivnit, pozměnit, leč nemůže vykročit mimo jeho hranice. Obecný jazyk má své do značné míry pevně dané hranice, které jsou ale pro nás v posledku nepoznatelné (poznatelná je jen část). Poznat hranice obecného jazyka by předpokládalo osvojení si tohoto jazyka. Jak ale bylo dříve ukázáno, to není možné. Stejně tak náš individuální jazyk má své hranice. Ani o nich však toho nejsme příliš schopni říci, jsme jen schopni je nalézat. Například se mohu setkat se slovem, nebo slovním vyjádřením, které mi je neznámé, tzn. není součástí mého individuálního jazyka. Nebude mi, než se podívat do slovníku. Nalezení neznámého slova znamená nalezení určité hranice individuálního jazyka.

Podobně to funguje i s hranicemi textu a interpretace. Text zajisté své hranice má. Nejsem ale schopná je dopředu určit a stanovit. Mohu je objevit až při samotné interpretaci. To, že nejsem schopna jasně a dopředu stanovit hranice textu však neznamená, že text tyto hranice nemá. Mít je může, ale stejně jako je mi nepoznatelný obecný jazyk ve své úplnosti, není mi poznatelný ani text ve své úplnosti (text je přece fixovaným, hmatatelným obrazem obecného jazyka). Přesto tato jeho nepoznatelnost nemění nic na faktu, že sám o sobě text, stejně jako jazyk, ve své úplnosti existuje.

Hranice interpretace jsou oproti tomu do značné míry dány individuálním jazykem. Na jedné straně jazykem interpreta a na druhé straně jazykem autora. Stejně jako nemohu říci, kde má můj individuální jazyk hranice, protože to se vždy ukáže až během jeho používání (najdu neznámé slovo), stejně tak nelze jasně říci, kde má hranice interpretace. Tyto hranice lze (jak už bylo řečeno) najít až během samotné interpretace.

Nicméně charakter hranic interpretace není takový, že by bylo lze říci, tady interpretace začíná a tady končí. Hranice jsou spíše jakési mantinely, mezi kterými se odvíjí hermeneutické, spirálovité kroužení. Toto kroužení (tedy interpretace) je nekonečné.⁶⁵ Vzpomeňme si, že kromě jiného má na interpretaci velký vliv i osoba interpreta a interpretova momentální životní situace. S tím, jak se mění životní podmínky interpreta, jeho náhled na svět atd., proměňuje se i interpretace. Jsou texty, ve kterých mohu nacházet nové a další významy jen tím, že si je znovu přečtu po delší době. Jinak mohu tentýž text interpretovat jako gymnazista a jinak jako vysokoškolák. Mé životní podmínky se změnily, rozšířily se obzory, jsem bohatší o další životní zkušenosti. Takovýmto způsobem se může interpretace jednoho a téže textu proměňovat po celý můj život. Příkladem textu, který může takovýmto způsobem fungovat je Písmo svaté, ale mohou to být i texty profánní (za sebe mohu uvést např. Exupéryho Citadelu, Platónovy dialogy, Schleiermacherovy hermeneutické spisy).

2.6 Nové vymezení místa a cílů všeobecné hermeneutiky

Vše zásadní, co je třeba vědět pro pochopení Schleiermacherovy koncepce hermeneutiky, již bylo řečeno. Na tomto místě bych se ráda vrátila k tématu všeobecné hermeneutiky, které jsem pojednala v úvodních částech práce. Poté, co byl předložen tento výklad, je nutné s ohledem na něj nově vymezit hermeneutiku. Zejména se jedná o její pojímání jako vědecké disciplíny, její místo mezi ostatními vědami a nové vymezení jejích cílů.

2.6.1 Cíl hermeneutiky

⁶⁵ Hermeneutik, str. 75, 78, 84.

Doposud jsem se v této práci zabývala hermeneutikou jako metodou interpretace textu, jejíž snahou je textu porozumět, nalézt jeho smysl. Porozumění textu je sice jedním z cílů Schleiermacherovy hermeneutiky, leč není cílem jediným. Lépe řečeno, Schleiermacherovo pojetí hermeneutiky se vyvíjelo. V první fázi se zabýval hermeneutikou v tom smyslu, jak tu byla nastíněna, jako metodou použitelnou pro interpretaci textu. Od úvah o textu jako takovém se již v této fázi přesouvá k úvahám o roli autora a o roli různých kontextů. Z této první fáze se posléze přesouvá do fáze druhé. V té se jeho zájem odvrací od porozumění textu k porozumění jako takovému. Zabývá se otázkou podmínek porozumění, jeho hranic, možností porozumět apod. Konečně ve třetí fázi se snaží o skloubení obou předchozích a popsání jejich vzájemného vztahu.⁶⁶

Chtěla bych zdůraznit, že byť Schleiermacher většinu svých úvah představuje na příkladu textu, neomezují se jeho úvahy o komunikaci, porozumění a smyslu pouze na text. Text mu slouží jako účinná pomůcka; příklad, díky němuž je schopen svou koncepci srozumitelně vysvětlit a předat. Byla by však chyba myslet si, že se Schleiermacherova hermeneutika na text omezuje a teprve na něj navazující myslitelé se věnují otázce porozumění.

S tím souvisí i další bod, a sice otázka použití hermeneutiky v praxi. Na rozdíl od starších typů hermeneutik, které se soustředily pouze na text, trvá Schleiermacher na tom, že všeobecnou hermeneutiku je třeba používat i v běžné komunikaci s druhým člověkem.⁶⁷ Podle něj je možné druhému porozumět jedině tak, že se naše vzájemná komunikace bude odvíjet podle pravidel hermeneutiky. Respektive používání hermeneutických pravidel v běžné komunikaci vede k uvědomělejšímu přístupu k druhému. Tato pravidla vyžadují větší pozornost věnovanou druhému člověku, jeho jazyku a jeho životu. Porozumět druhému je možné, ale vyžaduje to od nás mnohem větší otevřenost, všímavost a aktivní snahu. Také je třeba disponovat schopností empatie a mít jistou sociální inteligenci (slovy dnešního jazyka). Všechny tyto faktory zvyšují pravděpodobnost porozumění druhému.

2.6.2 Hermeneutika - vědecká disciplína?

Na všech předchozích informacích o Schleiermacherově hermeneutické metodě je zarážející stále se opakující důraz na individualitu a dar divinace. Také nalezení nejzazšího smyslu je velice nejisté a nezávislé na naší vůli nebo naší snaze. Namísto je tedy otázka, jak může být hermeneutika pojímána jako vědecká disciplína. Je jisté, že duchovní vědy se nemohou opírat o stejné principy jako vědy exaktní, vždyť se pohybují v krajině lidského ducha a jeho produktů. Přesto aby se dalo o nějaké vědě hovořit, jistá míra objektivitu a odstup od zkoumaného by měla být zachována. Nezdá se ovšem, že by ve Schleiermacherově hermeneutice bylo místo pro odstup či jakoukoliv objektivitu, ba naopak. Jeho metoda jako by přímo volala po co možná nejsubjektivnějším přístupu a nejmenším odstupu od tématu.

Schleiermacher si tohoto paradoxu byl pravděpodobně vědom. Proto od začátku zdůrazňuje, že hermeneutická metoda *není* metodou vědeckou, ale uměleckou, a o samotné hermeneutice hovoří

⁶⁶ Hermeneutics, str. 1.

⁶⁷ „Ja ich muß noch einmal darauf zurückkommen, daß die Hermeneutik auch nicht lediglich auf schriftstellerische Produktionen zu beschränken ist denn ich ergreife mich sehr oft mitten im Gespräch auf hermeneutischen Operationen [...]“. Hermeneutik, str. 129-130. Dále např. str. 78.

jako o umění, a sice *umění rozumět*.⁶⁸

Byť samotnou metodu pojímá tímto způsobem, neznamená to, že by hermeneutiku automaticky vyňal z oblasti vědy. Podle něj je naprosto nezbytné, aby všeobecná hermeneutika stála v základě každé vědy; aby byla standardní součástí metody každého vědeckého odvětví (tzn. jak věd humanitních, tak věd exaktních). Snad toto prohlášení může na první pohled vypadat absurdně, stejně jako požadavek učinit z hermeneutiky základní metodu vědecké práce.

Schleiermacher je pravděpodobně jeden z prvních, který protestuje proti osvícenskému požadavku vědecké objektivnosti a proti přesvědčení, že objektivní, vědecký přístup může nalézt skutečnou pravdu. Na rozdíl od svých četných vrstevníků trvá na dnes běžném předpokladu, že absolutní a hlavně objektivní poznání není možné. Vzpomeňme si na jeho pojetí myšlení jako řeči, resp. individuálního jazyka. Každý člověk je individuum, originál, jeho řeč (myšlení) je originální. Stejně jako je jakákoliv promluva nutně poznamenána touto individualitou, je jí poznamenán i jakýkoliv vědecký závěr. Minimálně proto, že není sdělitelný jinak, než prostřednictvím jazyka. Přesná definice jednotlivých pojmů sice vede ke snížení podílu individuality, leč nikdy tuto individualitu (na jedné straně vědce na druhé straně příjemce) neruší zcela. Jakýkoliv „vědecký“ závěr je již interpretací.⁶⁹

Do každého vědeckého závěru se (stejně jako do textu) promítá vědcova osobnost, jeho původ, atd. Tyto kontexty jsou nedílnou součástí naší osobnosti (vždyť mnoho z nich má zásadní vliv na utváření našeho individuálního jazyka, resp. originalitu myšlení). Neseme si je v sobě a jejich prizmatem nahlížíme svět kolem sebe – automaticky, neuvědoměle. Každá naše řeč je jimi ovlivněna. Vědec netvoří žádnou výjimku – nevzniká jako hotový vědec z ničeho. Tím, že zkoumá svět kolem sebe a o světě vypovídá, už svět interpretuje – tím, jakým způsobem o něm vypovídá, na jaké aspekty klade nebo neklade důraz atd. Není a nemůže být nezaujatou osobou, protože i on sám má svůj životní kontext.

Stejně jako textu je interpret schopen rozumět lépe, než jeho autor (a má rozumět lépe), stejně tak všechny tyto latentně přítomné individuální faktory každého vědeckého závěru je schopen odhalit pouze druhý člověk, nikoliv vědec sám. Vědecká fakta nejsou absolutně pravdivá, ale pravdivá pouze relativně, stejně jako jakákoliv jiná interpretace. Řekli jsme, že jediný interpret není schopen obsáhnout celý ústřední smysl, pouze je schopen nalézt individuální smysl. To samé lze říci o vědeckých faktech. Každý takový fakt je jen jednou z možných interpretací, která obsahuje část smyslu, nikoliv smysl celý.

Pro Schleiermachera je důležité, aby si toto akademická obec přiznala. Současně s rezignací na objektivitu a nalezení absolutní pravdy by měla přijmout hermeneutiku (byť je sama hermeneutika uměním, nikoliv vědeckou metodou) za svou nedílnou součást. Pouze pokud si každý vědec osvojí její základní (a poměrně jednoduchá) pravidla, stane se hledání porozumění účinnější a výpovědi o světě pravdivější.

Všeobecná hermeneutika je tedy podle Schleiermachera užitečná jak pro exaktní vědy, tak pro vědy humanitní. Kromě lingvistiky má být také součástí všech ostatních oborů, zejm. oborů uměleckých či zabývajících se uměním. Od interpretace textu a řeči se přesouváme k interpretaci

⁶⁸ Hermeneutik, str. 75, 78.

⁶⁹ Ibid., str. 59.

dalších produktů lidského ducha. Hermeneutika má interpretovat i obrazy a hudbu. Krátce řečeno – má být skutečně všeobecná.

Kromě toho, že má být všeobecná hermeneutika součástí ostatních věd, má být ale také samostatnou disciplínou. Má se stát novou filosofií – má nastoupit na její místo, jako královna věd. Schleiermacher je trochu zklamán z toho, že se filosofii nepodařilo skutečně se stát zastřešující disciplínou, zahrnující všechny ostatní. Co se nepovedlo filosofii, toho podle něj může dosáhnout hermeneutika. Z předchozího výkladu je jasné, jakým způsobem. Do jaké míry je tento požadavek legitimní, či přijatelný, si netroufám rozhodnout. Na jednu stranu se jeví velice revoluční a bojovný, na druhou stranu se nezdá až tak nesmyslný. Zůstaňme tedy u toho, že Schleiermacher takový požadavek vznáší.

2.6.3 Místo všeobecné hermeneutiky v rámci ostatních věd

Co se týče místa hermeneutiky v rámci ostatních disciplín, staví ho Schleiermacher mezi disciplínami povětšinou souvisejícími s filosofií. Jeho poznámky ohledně tohoto vymezení jsou dosti zkratkovité. Přesto se pokusím tuto problematiku uchopit. Sám Schleiermacher přiznává, že najít hermeneutice místo mezi vědami není úkol lehký. Jako o všem ostatním, i o této záležitosti se vyjadřuje opakovaně na různých místech. Uvedu zde citaci nejdelší a nejkonzistentnější.

„Umění mluvit a umění rozumět tvoří dvě strany jedné mince, proto je hermeneutika součástí umění myslet, a tím je filosofická.

Mluvení je prostředkem sdílení myšlenek, a z toho důvodu je hermeneutika spjata s rétorikou a obě jsou pak ve vztahu k dialektice. Při přeměně vnitřního rozhovoru v promluvu vyvstává potřeba interpretace. Hermeneutika a rétorika jsou úzce spjaty, protože každý akt rozumění je obrácenou stranou aktu mluvení a člověk musí uchopit myšlenku, která stojí za promluvou.

Dialektika závisí na hermeneutice a rétorice proto, že rozvoj veškerého vědění závisí jak na mluvení, tak na rozumění.

Všeobecná hermeneutika je spojena s kritikou a gramatikou. A protože žádná komunikace, nebo získání vědění, nemůže být bez všech tří; a protože správné myšlení je založeno na správném mluvení, všechny tři jsou vztaženy k dialektice.“⁷⁰

Začněme podle mého nejméně problematickým vztahem. Hermeneutika díky svému úzkému propojení s jazykem souvisí s lingvistikou, resp. gramatikou. Přesto se Schleiermacherovi z určitého hlediska jeví vztah s filologií problematický. Podobně problematický se mu zdá i vztah s logikou, resp. filosofií. U obou disciplín totiž došlo k tomu, že začaly považovat porozumění za cosi samozřejmého, co nalézají vždy a zcela automaticky.⁷¹ Porozumění v jejich pojetí není třeba hledat. Tento postoj jim Schleiermacher vyčítá. Myslím si, že se nejedná ani tolik o výtky adresované jednotlivým disciplínám samým, jako spíše jejich konkrétnímu používání v Schleiermacherově současnosti. Jinými slovy nejde o výtky disciplínám, ale jeho současníkům.

Hermeneutika, která předpokládá jazyk a umění mluvit, je filosofická disciplína. Jak jsme se dozvěděli dříve a jak na tomto místě Schleiermacher znovu připomíná, mluvit a myslet je totéž. Je-

⁷⁰ Hermeneutik, str. 76.

⁷¹ Ibid.

li tedy hermeneutika spjata s mluvením, je zákonitě spjata i s myšlením. Myšlení je předmětem filosofie, proto je hermeneutika filosofická.⁷²

Zároveň její sepětí s jazykem, resp. mluvením, tvoří spojnicí s rétorikou. Totot tvrzení není třeba dále rozvádět.⁷³ Hermeneutika také předpokládá kritiku a naopak.⁷⁴ Na jiném místě argumentuje Schleiermacher vztahem k autorovi. Vztah obou disciplín k autorovi je podle něj obecný a proměnlivý. Myslím, že kritickým momentem hermeneutiky je odstup, jaký si je na rozdíl od autora schopna zachovat jak vůči textu, tak vůči autoru - je schopna vidět dílo v širších souvislostech. Naopak jakákoliv kritika, má-li svůj odstup konstruktivně využít, musí v sobě obsahovat hermeneutický moment. Pokud neporozumí dílu, jeho stavbě, tomu, co sděluje (nebo nesděluje), nemá možnost ho posoudit. Posouzení předpokládá porozumění, porozumění hledá hermeneutika.

Náročnější na pochopení je spojení hermeneutiky a dialektiky.⁷⁵ Z dřívějších pasáží již víme, že řeč má vždy dialogický charakter, tedy i myšlení má dialogický charakter. Jak je patrné z uvedené citace, existuje vzájemné propojení mezi hermeneutikou, kritikou a gramatikou na jedné straně a dialektikou na straně druhé. Toto spojení je *oboustranné*, nebo lépe řečeno, vztah mezi nimi je obousměrný.

Vlastně se zdá, že celá Schleiermacherova koncepce má silně dialektický ráz. Vzpomeňme si na všechny hermeneutické kruhy, vztahy částí a celku, slov a vět, z jejichž vzájemného dialogu teprve vyvstává význam, resp. smysl. Myšlení a mluvení probíhá v dialozích, kritika také, porozumění a smysl nevyvstává mimo řeč.

Části a celek jsou navzájem propojeny, jejich jednotlivé významy společně odkazují k hlubšímu smyslu. Vztahy mezi nimi nejsou konstantní, pevné, neměnné. Ba naopak, jsou do jisté míry proměnlivé, neustále živé, vzájemně se ovlivňující a přetvářející se.

2.7 Aplikace pravidel všeobecné hermeneutiky na biblický text

Tato část přibližuje čtenáři základní Schleiermacherovy teze týkající se interpretace biblického textu. Výchozím textem je 3. manuskript, neboť v ostatních spisech se Schleiermacher dané problematice věnuje pouze okrajově (pokud vůbec).

Důvod je jednoduchý. Bible má v rámci křesťanské tradice výlučné postavení posvátného textu, skrze nějž je možné dojít ke spáse. Tím je také určitým způsobem vyňata z celku ostatní literární produkce (z celku evropské literatury). Jinými slovy, texty se v evropském myšlenkovém prostoru dělí do dvou základních skupin: na texty biblické a texty nebiblické. Tradice pro texty biblické vytvořila zvláštní⁷⁶ způsob interpretace. Schleiermacher však od samého začátku toto výlučné postavení Bible ruší. Vznáší požadavek na to, aby se i s biblí zacházelo jako s jakýmkoliv jiným textem. To znamená, že vyžaduje, aby se i pro výklad biblického textu jako interpretační metoda používala jeho všeobecná hermeneutika.⁷⁷

⁷² Hermeneutik, str. 76.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Rozuměj „nepoužitelný pro jiné (profánní) texty.“

⁷⁷ Hermeneutik, str. 55.

V úvodu jsem napsala, že Schleiermacherovy teologické spisy se zabývají vším, vyjma Starého zákona. Proto všechny pasáže pojednávající o výkladu biblických textů se přísně vzato netýkají *všech* biblických textů, ale zabývají se výhradně Novým zákonem. Jedinou výjimku tvoří části vysvětlující vztah Starého a Nového zákona.

Schleiermacher ve svých spisech nikde za pomoci své metody neinterpretuje žádný novozákonní text, spíše se dotýká několika problémů. Vyhraňuje se vůči dosavadní vykladačské praxi a snaží se ukázat její slabé stránky. Věnuje se otázce vlivu Ducha svatého při vzniku Písma a nakonec velmi obsáhle řeší jazykové ukotvení Nového zákona.

2.7.1 Vymezení se vůči dosavadní tradici

Již v úvodních pasážích práce jsem nastínila několik základních výhrad vůči dosavadním způsobům interpretace. Jedna velká námitka je mířena proti fragmentárnosti interpretace, tzn. proti tomu, že se interpretace soustředí výhradně na nesrozumitelné pasáže a ostatní nechává bez povšimnutí.⁷⁸ Výsledkem takové „namátkové“ interpretace je pouze jakýsi nesourodý konglomerát dílčích významů. Ty podle Schleiermachera mohou v posledku vést k protichůdným závěrům, nikoliv k vyjevení se smyslu. Takovou interpretaci považuje za arbitrární a pochybnou.⁷⁹

Za stejně nefunkční považuje i postup historické interpretace. Ta podle něj dělá tu zásadní chybu, že pouze schraňuje historická data. Ve Schleiermacherově pojetí (jak jsme viděli dříve) tedy nedělá nic víc, než že prozkoumává historicko-kulturní pozadí. To ovšem tvoří pouze jeden z kontextů, jež je třeba vzít při interpretaci v potaz – jednu z nutných podmínek. Tento historický přístup je pro interpretaci důležitý (resp. je důležitý pro započítání interpretace), nelze ho ovšem za interpretaci jako takovou vydávat!⁸⁰

V souvislosti s problematikou četnosti smyslů Písma staví Schleiermacher proti sobě dva extrémy, mezi nimiž hledá střední cestu. Na jedné straně se vyhraňuje vůči tradici čtverého smyslu, jejíž kořeny sahají do období patristiky, a na druhé straně vůči lutherskému pojetí, které zastává názor, že smysl Písma je pouze jeden, a to doslovný.

Podle Schleiermachera existují pasáže, které opravdu mají pouze doslovný smysl a žádný další. Připisovat takovým pasážím ještě jiný smysl by bylo interpretační chybou. Zároveň však existují pasáže, které obsahují jisté „narážky“. Tyto narážky jsou v textu obsaženy právě proto, abychom si uvědomili, že dané místo má ještě jiný než doslovný smysl. Nevšimnout si, že určitá pasáž má vedle doslovného smyslu ještě smysl další, je taktéž hrubou chybou. Zdá se, že Schleiermacher nepřipisuje Písmu více než dva smysly: smysl doslovný a smysl vyšší (snad bychom ho mohli nazvat smyslem „duchovním“).⁸¹

Na závěr tohoto oddílu bych ráda uvedla jednu citaci, která je podstatná pro pochopení dalšího oddílu:

„Dogmatická a alegorická interpretace sdílí společné přesvědčení, že výsledek (interpretace) by měl být pro křesťanskou nauku co nejbohatší. Zároveň by nemělo být nic v Písmu svatém

⁷⁸ Srovnej Schleiermacherův koncept „primárního neporozumění“.

⁷⁹ Ibid., str. 85.

⁸⁰ Ibid., str. 79-80.

⁸¹ Ibid., str. 79-81.

*považováno za nepodstatné.*⁸²

2.7.2 (Ne)inspirovanost Duchem svatým

Schleiermacher hovoří o tom, že tradiční (rozuměj katolická) interpretace se opírá o dva základní principy. Prvním je způsob interpretace starozákonních textů, který se začal používat i pro texty Nového zákona. Druhým pilířem je přesvědčení, že skutečným autorem je Duch svatý. Otázce inspirovanosti Písma Duchem svatým, resp. otázce autorství, věnuje Schleiermacher v částech zabývajících se biblickou exegezi nejvíce místa. Zmínky o biblické exegezi jsou v hermeneutických spisech velmi fragmentární. Pokusím se tedy pokud možno stručně shrnout Schleiermacherovy postoje.

1. „Pokud se člověk ptá, proč Písmo nebylo celé vyvořené zázračným způsobem a proč se tak Duch nevyhl zapojení lidí, musí si odpovědět, že se tak stalo proto, aby texty byly vystopovatelné ke konkrétním autorům. Ale potom musí být každá část pojmána jako čistě lidská. Jediný čin Ducha svatého byl ten, že dal vnitřní impuls k sepsání těchto textů. Dát na dané místo to správné vyjádření je ale otázkou lidského autora.“⁸³
2. Duch svatý nemůže být pojmán jako individuální vědomí proměňující se v čase. To podle Schleiermachera vede ke snaze hledat všechno ve všem – v každé části hledat jak univerzální pravdy, tak dílčí instrukce. Výsledkem takového přístupu ale podle něj je konglomerát podružností.⁸⁴
3. Nelze předpokládat, že spisy apoštolů byly určeny celému křesťanstvu. Spíše byly určeny konkrétním lidem a my bychom je nemohli pochopit, kdyby je nepochopili původní čtenáři. Ovšem původní čtenáři v daných spisech hledali to, co bylo spjato s jejich jedinečnou životní situací a na základě tohoto materiálu vytvořili celou pravdu křesťanství.⁸⁵
4. „I kdyby autoři bývali byli jen pasivními nástroji Ducha svatého, Duch svatý by skrze ně byl mohl mluvit pouze tak, jak by bývali mluvili oni sami.“⁸⁶
5. To, že celé Písmo bylo inspirováno Duchem svatým, neznamená, že se vše vztahuje k celé církvi. Taková představa by v sobě nutně podle Schleiermachera obsahovala kontradikci. Schleiermacher míní, že by se tím říkalo, že původní adresáti jednotlivých spisů jim porozuměli špatně. V takovém případě by bývalo bylo lepší, kdyby byl Duch svatý nebyl dal podnět k sepsání jednotlivých textů jako textů spjatých s konkrétní lidskou situací.⁸⁷

⁸² „Dogmatische und allegorische Interpretation haben als Jagd auf inhaltreiches und bedeutsames den gemeinsamen Grund daß die Ausbeute so reich als möglich sein soll für die christliche Lehre und daß in heiligen Büchern nichts geringfügig und vorübergehend sein soll.“ Hermeneutik., str. 80.

⁸³ „Fragt man nun noch dazu, weshalb entstand nicht die Schrift ganz wunderbarer Weise ohne Menschen anzuwenden so muß man sagen, der göttliche Geist kann diese Methode nur gewählt haben wenn er wollte daß alles solle auf die angegebenen Verfasser zurückgeführt werden. [...] Dann aber muß auch alles Einzelne rein menschlich behandelt werden und die Wirksamkeit des Geistes bleibt nur der innerliche Impuls.“ Ibid., str. 80.

⁸⁴ Ibid., str. 81.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Hermeneutik, str. 81.

2.7.3 Jazyk a autoři NZ

Podle Schleiermachera je jazyková sféra ovlivňující Nový zákon tvořena těmito jazyky, resp. spisy: a) jazykem Starého zákona (zejm. knihou Jób a Žalmy), b) makedonskou řečtinou, c) překlady z hebrejštiny a konečně d) helénistickými židovskými spisy (Filón Alexandrijský a Josef Flavius). Zároveň je třeba do této skupiny započítat i patristickou řečtinu.

Mezi těmito jazyky, či jazykovými vrstvami nefiguruje klasická řečtina. Texty Nového zákona, jak píše Schleiermacher, vznikají v době úpadku klasické řečtiny. Autoři Nového zákona píšou jazykem lidových vrstev – nemají žádnou potřebu snažit se oživit starou řečtinu. Z toho důvodu je pro studium Nového zákona podstatnější řečtina makedonská a helénistická.⁸⁸

Texty Nového zákona napsali jejich autoři přímo řecky. Nejedná se tedy o překlady a dokonce to není ani tak, že by si autoři nechali dané texty napsat řecky někým dalším. To signalizuje, že sami museli dostatečně řečtinu ovládat – museli myslet řecky.⁸⁹

Schleiermacher poznamenává, že autoři Nového zákona nevytváří žádná nová slova pro své náboženské myšlení. Otázkou ovšem zůstává, zda nepoužívají stejná slova pro odlišné náboženské představy, jinými slovy, zda nenaplňují „stará“ slova novým obsahem. Pokud by nedávali slovům nový význam, zdá se, že by v křesťanství nebylo nic nového.

Cestu k zodpovězení této otázky v rámci hermeneutické interpretace spatřuje Schleiermacher v pečlivém srovnávání apokryfů a textů Nového zákona. Toto srovnávání by mělo být podloženo pečlivým filologicko–filosofickým rozбором obou skupin textů. Schleiermacher zůstává věrný své metodě a doporučuje, aby byl tento rozbor doplněn osobním úsudkem interpreta, který může do značné míry záviset na interpretově intuici. Ostatní by pak měli důvěřovat pouze takovému interpretovi, který již dříve (v jiných případech) prokázal dostatečnou erudici.⁹⁰

Schleiermacher dále trvá na tom, že interpretace Nového zákona (stejně jako interpretace jiných textů) musí být od samého počátku „umělecká“. Základem takové interpretace je v první řadě důkladné pročtení textů Nového zákona, v druhé řadě potom srovnání těchto textů se Septuagintou, Filónem Alexandrijským, Josefem Flaviem, Diodórem a Polybiem.⁹¹

Přestože v úvodním odstavci mezi jazyky ovlivňujícími texty Nového zákona nefigurovala hebrejštiny, zdá se, že přes pochyby o jejím možném vlivu na Nový zákon, ji Schleiermacher připisuje jednu důležitou roli. Podle něj silně ovlivnila vznik náboženské terminologie Nového zákona. Řečtina v této době nemohla nabídnout uspokojující terminologii, protože její dosavadní náboženské představy byly zcela odlišné od představ židovských, resp. křesťanských.⁹²

Z tohoto důvodu doporučuje Schleiermacher používat řecké, resp. helénistické slovníky a srovnávací gramatiky pouze jako referenční pomůcky. Rozhodně se na ně nelze cele spoléhat. Spíše je třeba hledat významy jednotlivých slov (termínů NZ) s přihlédnutím k jejich kontextu. Užitečné také je přihlédnout k významu podobných termínů ve Starém zákonu. Vždy je ale třeba mít na paměti, že význam termínů z těchto referenčních zdrojů nelze automaticky přenášet do Nového

⁸⁸ Ibid., str. 89–90.

⁸⁹ Ibid., str. 89.

⁹⁰ Ibid., str. 91.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

zákona. Význam termínů Nového zákona je vždy částečně odlišný od ostatních.⁹³

Úhrnem lze daný problém vyjádřit následovně. Znovu se tu objevuje Schleiermacherův koncept hermeneutického kruhu. V pozadí jednotlivých pasáží zabývajících se novozákonní interpretací stojí přesvědčení, že novozákonní představy jsou nějakým způsobem odlišné, originální. Tyto originální představy se ovšem vyjadřují běžným jazykem, což pro Schleiermachera znamená, že slova běžného jazyka musí nést význam odlišný od běžného významu. Aby bylo možné zachytit tento odlišný význam, je nutné vzít v úvahu jak bezprostřední, tak širší kontext jednotlivých slov v daném textu. Dále je třeba pracovat s dalšími referenčními pomůckami, jako jsou slovníky a Starý zákon. Od nich je třeba se zpět vracet k původnímu textu a snažit se najít jeho pravý význam. Nedílnou součástí tohoto postupu je jak pečlivá filologická práce, tak intuice interpreta.

3 Závěr části I

3.1 Svět

Schleiermacher se ve svých úvahách o textu a jeho výkladu záhy přemísťuje na mnohem teoretičtější rovinu. Další úvahy se týkají porozumění vůbec. Text mu nadále slouží jako pochopitelná ilustrační pomůcka. To zajisté neznamená, že vše, co o rozumění, smyslu a interpretaci říká, by nadále pro text neplatilo. Spíše jde o to, že svou koncepci porozumění a interpretace rozšiřuje na další skutečnosti (další úrovně existence). V předchozích částech bylo ukázáno, že hermeneutice jde o porozumění řeči, resp. myšlení druhého. V posledku jde ovšem o porozumění světu, který nás obklopuje.

Zdá se, že svět má podle Schleiermachera tři úrovně, podobně jako jazyk. V úvodu práce byly probírány různé druhy jazyka – ideální, obecný a individuální. Dle mého názoru vede Schleiermacher mezi strukturou světa a jazyka paralelu, resp. jedno je obrazem druhého (symbolem, chcete-li). Svět lze také rozdělit takovýmto způsobem. Aby nám jednotlivé úrovně světa byly srozumitelnější, pochopitelnější, je třeba zvolit trochu jinou terminologii, než u jazyka.

O světě na úrovni ideálního jazyka se zdráhám říci, že je ideální, protože takové pojmenování se mi nezdá zcela přesné, nicméně se o něm dá říci totéž, co o ideálním jazyku. Pohybujeme se na úrovni maximální obecnosti, která nám jako lidem není v posledku poznatelná. Svět na této úrovni může mít (jako jazyk) dva rozměry. Zaprvé může být ideou – (pra-)vzorem, podle něhož je hmotný svět utvářen. Za druhé existuje (na úrovni hmoty) jako jeden jediný, univerzální, společný všem lidem.

Opakem obecnosti je individualita. U jazyka bychom hovořili o jazyku individuálním. Podle Schleiermachera se zdá, že nejen, že naše přirozená individualita vytváří náš individuální jazyk a zároveň s ním také originální způsob myšlení, ale posléze se zdá, že s tím, jak naše myšlení vzniká, začíná se přidávat ke zkušenosti jako druhý způsob vztahování se ke světu. Jinými slovy řečeno, pro dítě je určující zkušenost a jazyk, kterým je obklopeno. Posléze tím, jak si jazyk osvojuje, osvojuje si i způsob myšlení. Člověk si zvyká ke zkušenosti přiřazovat slovo. Tímto způsobem nejen, že zkušenost má vliv na myšlení, ale zároveň také existuje zpětné ovlivnění zkušenosti myšlením.

Schleiermacher nechce anulovat zkušenost nebo její roli v našem životě. Podle mého se jen snaží

⁹³ Hermeneutik, str. 91.

řící, že lidský život (Bytí člověka ve světě) získává silně řečový charakter. Naše vlastní myšlení se odvíjí ve vnitřních dialozích; zvykáme si skutečnost, která nás obklopuje, stejně jako vlastní zkušenost, uchopovat slovy (tj. formulovat ji). Stejným způsobem se chováme jako malé děti.

O individuálním jazyku bylo několikrát řečeno, že je jiný, než jazyk kohokoliv jiného, tzn. myšlení jednoho je jiné, než myšlení druhého. Také bylo řečeno, že tato individualita, jelikož je vždy formulována pomocí forem obecného jazyka, není nikdy absolutní. Jednoduše řečeno, narážím tu na fakt, že individuální jazyky (tedy originální způsoby myšlení), se do jisté míry překrývají. Tím se vytváří jakýsi společný prostor, který zakládá možnost komunikace a vzájemného porozumění.

V souvislosti se světem chci tvrdit následující. Schleiermacher říká, že stejně, jako nejsme schopni uchopit obecný jazyk v jeho celosti, nejsme schopni uchopit svět tak, jak je. Naše zakoušení světa uchopujeme skrze naši řeč, tedy naše vlastní myšlení. Jinak řečeno, z obecnosti světa chápeme jen část, zbytek našeho vnímání světa tvoří naše individualita. To, že nejsme schopni uchopit svět tak, jak je, ale vždy ho směšujeme s čímsi vlastním a individuálním, podle Schleiermachera znamená, že svět interpretujeme – a sice interpretujeme svět sami sebou. Na tutéž problematiku jsme narazili u příkladu vědce a (ne)možnosti objektivního poznání. Ukázali jsme, že každý vědecký závěr je již interpretací. Stejně tak každý osobní závěr o světě je již interpretací. Z toho vyplývá, že na individuální úrovni lze hovořit o světě každého jednotlivce. Každý z nás si svým vlastním myšlením zakřivuje svět kolem sebe zcela originálním způsobem – tvoří si „vlastní svět“.

Nicméně je třeba zmínit několik věcí. Zaprvé individualita jedincova světa není nikdy absolutní, stejně jako není absolutní originalita individuálního jazyka. Řekli jsme, že individuální jazyky se do jisté míry překrývají. Stejně tak se do jisté míry překrývají individuální světy. Nemůže se stát, že by myslící (tzn. mluvící) člověk žil v naprosto jiném světě, který by se světem druhého člověka neměl *nic* společného. Schleiermacher netvrdí, že jsme osamělé monády neschopné komunikace či vztahů. Oboje je zajištěno tímto vzájemným překrýváním.

Míra tohoto překrytí může být u různých lidí samozřejmě různá, ale vždy existuje. S některými lidmi si rozumím více, s jinými méně, u některých mohu mít pocit, že si nerozumíme vůbec. Na bazální rovině („jednu kávu prosím“) si ale nakonec porozumíme vždy. Fakt, že si s některými lidmi rozumím více, ve Schleiermacherově pojetí znamená, že naše myšlení (řeč) jsou si podobné, více se překrývají, vytváří větší společný prostor pro komunikaci. S těmi, se kterými si naopak příliš nerozumím, je to opačně. Naše myšlení se od sebe liší více, tzn. méně se překrývá a tím ubývá společného prostoru pro sdílení se.

Druhou věcí, na kterou bych ráda upozornila, je, že existence individuálního světa a naše neschopnost poznat svět tak, jak skutečně je, neruší existenci světa jako takového – stejně jako existence individuálního jazyka a naše neschopnost uchopit cele jazyk obecný neruší existenci obecného jazyka.

Tím se přesouváme ke třetí úrovni existence světa, a sice světu z jistého úhlu pohledu smíšenému (pohybujeme se tedy na úrovni jazyka obecného, jak jsme ho popsali na začátku práce). Tento svět je do jisté míry konkrétní a do jisté míry obecný. Svět, který mám nyní na mysli, by se dal nahradit slovem „životní prostředí“. Je to svět, ve kterém normálně žiji, pracuji, bydlím. Tento svět může být různě velký, resp. může být omezený na určitou docela malou oblast (Praha) nebo se může jednat o oblast mnohem větší (celá Evropa, polovina planety apod). Nicméně platí to, co jsme již řekli

v předchozích odstavcích. Tento svět je mnou interpretovaný a já jako jedinec ho nemohu uchopit (obsáhnout) tak, jak je. Z jeho pravé podstaty vždy chápu jen určitou část. Tento svět je nicméně jeden a je společný všem, kdo ho sdílejí. Každý z jeho obyvatelů ho ovšem vidí (chápe ho, rozumí mu) trochu jinak, než jeho spoluobyvatel – každý z jeho pravé podstaty uchopuje jen část. Stejně jako si každý osvojuje jen určitou část obecného jazyka. Velikost části, kterou si osvojují je samozřejmě různá, nicméně vždy je to jen část. Svět ve smyslu mého životního prostoru je mi do jisté míry srozumitelný a do jisté míry nesrozumitelný.

Ještě jednou bych se ráda vrátila k otázce světa první úrovně existence. Dá se říci, že svět na této úrovni existuje ve dvou formách, stejně jako jazyk. O ideálním jazyce jsem napsala, že může být pojat jako jakýsi jednotný pra-jazyk, všem společný, ze kterého jednotlivé jazyky vznikly. Paralelně s tím vidím svět na úrovni nejobecnější, jako původně jednotný - svět před Adamovým Pádem. Pád znamená porušení původní jednoty a harmonie. Ve směru dosavadních myšlenek to znamená, že tento původní svět byl právě jeden. Neexistovala pluralita světů ani na úrovni jedincova vnímání, resp. každý jedinec viděl tento svět stejně a viděl ho tak, jak byl. Člověk dokázal rozumět světu v jeho celosti; každý druhý ho vnímal stejně jako já. V souvislosti s takovým světem není nutné mluvit o překrývání individuálních světů, díky němuž vzniká společný prostor pro porozumění. Dá se mluvit o absolutním překrytí individuálních světů. Toto tvrzení je samozřejmě jen pomůcka, protože přísně vzato nemůže být o individuálních světech a jejich překrytí ani řeči. Svět byl jeden.

Podobně jako zmatení jazyků neznamená nutně zánik jednotného jazyka, neznamená ani porušení celistvosti světa *zánik* tohoto světa. Spíše je to tak, že člověk k této úrovni existence nemá již přístup. Je vytržen z původní jednoty, není schopen ji vnímat, zakoušet,⁹⁴ žít ji. Minimálně ne bezprostředně, jako tomu bylo na počátku. Jinak řečeno, nejde o faktický zánik existence tohoto světa, ale o porušení vztahu člověk – svět. Myslím, že tento rozměr světa lze označit za rozměr duchovní (svět neviditelný vyznávaný v Krédu), který nadále existuje, ale člověku není běžně přístupný. Přesto mu není uzavřen absolutně. To, co mám na mysli, by se dalo vyjádřit ještě trochu jinak.

Původní jednota světa byla pro člověka narušena jeho vlastním Pádem. Z pohledu člověka po Pádu se svět jeví jako trojstupňová (lépe řečeno možná trojdimenzionální) stavba, z níž je schopen skutečně poznávat pouze dvě úrovně – individuální a obecnou. Do třetí úrovně je schopen za určitých výjimečných okolností nahlédnout. V posledku ale nikdy není schopen říci: „Svět vypadá takto a takto a to, co říkám, je pravda.“ Jak svět skutečně vypadá nám jako lidem není poznatelné dříve, než po smrti. Ovšem to, že svět se z pohledu člověka jeví jako rozdělený, neznamená, že je *skutečně*, fakticky rozdělený. Svět i po Pádu může zůstat jeden jediný, nerozdělený – pouze lidské vnímání a zakoušení světa je porušeno a člověk už není schopen dále vnímat a prožívat jeho jednotu.

O ideálním jazyku jsem v úvodu napsala, že může mít dvě podoby. Jednu jsme již zmínili. Druhá obdoba existuje ve smyslu platónské ideje, tedy jako jakýsi pra-vzor. Svět ve smyslu platónské ideje by potom byl svět jako obraz v Boží mysli. Kompletní vzor, podle něhož je náš hmotně-duchovní svět utvářen; vzor věčně existující v Bohu.

⁹⁴ Snad vyjma chvilkových mystických vytržení, resp. vržení zpět.

3.2 Ideální – individuální - obecné

Propojíme-li vše, co Schleiermacher říká o jazyku, textu a světě, můžeme si všimnout několika podobností. Vždy proti sobě stojí v určitém smyslu protivy: jazyk ideální a jazyk individuální; interpret a autor; svět na první úrovni a svět individuální. Tato dichotomie by se dala popsat jako protiklad objektu a subjektu, přičemž objektem na tomto místě myslíme skutečnosti I. úrovně existence a subjektem skutečnosti na individuální úrovni existence. Schleiermacher na rozdíl od jiných nenechává proti sobě stát jen tyto dva protiklady.

Jak bylo právě ukázáno, v Schleiermacherově pojetí existuje mezi těmito dvěma neslučitelnými krajnostmi ještě cosi třetího: sféra obecně-individuálního. Tato sféra leží uprostřed mezi oběma krajnostmi a má takový charakter, že je spojovníkem těchto dvou krajností. Totéž lze vyjádřit i jinak. Mezi subjektem a objektem je ještě subjektobjekt. Díky tomuto třetímu účastníku je zajištěna „komunikace“ mezi oběma krajnostmi. Tento třetí (subjektobjekt) je svým způsobem *vztahem* mezi oběma polaritami.

Alice Kliková pojímá Schleiermacherovu koncepci následovně. Podle ní Schleiermacher ruší subjekt-objektivitu jako primární charakter existence. Subjekt a objekt jsou dva póly vznikající sekundárně na základě existence vztahu. Vztah je v tomto pojetí primární. Jinými slovy, nejprve existuje vztah a teprve tento vztah produkuje „mezi kým“, tedy vztah vytváří subjekt a objekt.

Podle A. Klikové je člověk, resp. autor, resp. text, resp. řeč, tímto vztahem mezi světem konkrétním (hmatatelným; subjektem) a světem obecným („ideálním“, nehmotným, objektem). V napětí mezi těmito dvěma světy žije člověk, který je schopen se (na rozdíl od zvířat) vztahovat k oběma sférám skutečnosti.⁹⁵

Toto pojetí je mi sice sympatické, leč myslím, že existuje ještě jiná interpretace. Nemyslím si (a z předchozího výkladu to vyplývá), že by Schleiermacher vedl dělící čáru mezi objektivitou a subjektivitou takovýmto způsobem. Podle pojetí A. Klikové by totiž člověk, text, autor, jazyk, řeč byli na stejné úrovni. Vztahovali by se jednak ke sféře objektivitě a jednak ke sféře subjektivitě. Podle mě je ale situace trochu jiná.

Myslím, že do sféry subjektivitě, objektivitě a subjektobjektivitě řadí Schleiermacher zmiňované skutečnosti jinak. Na rovině objektivitě se pohybuje ideální jazyk, interpret, svět I. úrovně. Na rovině subjektivitě oproti nim stojí individuální jazyk, autor, individuální svět. Na prostřední úrovni reality se potom vyskytuje obecný jazyk, text a společný svět (tedy svět II. úrovně).

Podle mého mínění je tato prostřední úroveň reality oním pojítkem mezi subjektivitou na jedné a objektivitou na druhé straně. Toto je úroveň, která má cosi z obou krajních pólů a stává se tak možným místem setkání.

Např. při komunikaci dvou lidí jsou si tyto dva navzájem objektem - člověk A je ze svého pohledu subjekt, člověk B je vůči němu objektem a obráceně. Pojítka mezi nimi podle mě není jejich lidství, ale společná řeč, rozhovor, jazyk (a sice jazyk obecný). To už jsem ukázala v příslušných částech. Stejně tak podle mě autor a interpret nestojí vedle sebe na jedné rovině, ale stojí oproti sobě. Interpret na straně objektu a na straně subjektu autor. Společným místem setkání je text.

⁹⁵ Alice Kliková, *Friedrich Schleiermacher*, str. 272, In: Petr Pokorný, *Hermeneutika jako teorie porozumění: od základních jazyka k výkladu Bible*, Vyšehrad, Praha 2006.

Nakonec lze říci toto. Přiřazení „subjekt“ a „objekt“ není konstantní, ale proměnlivé podle úhlu pohledu, jakým situaci nahlížíme. Z pohledu mluvčího A je on sám subjekt, kdežto z pohledu mluvčího B je to opačně. Přiřazení tohoto označení závisí na úhlu pohledu, nicméně konstantním bodem dané situace vždy zůstává to společné – sféra subjektobjektivity (při zachování své původní terminologie – sféra individuálně-objektivní).

3.3 Hermeneutika Písma svatého

Propojíme-li všechny informace uvedené v příslušných částech, zjistíme, že Schleiermacher se postupně snaží dokázat, že texty Písma, resp. NZ, mají stejný charakter a status jako jakékoliv jiné texty. Vliv Ducha svatého minimalizuje, pokud ho přímo neruší. Texty NZ mají svého konkrétního, lidského autora, který se vyjadřuje sobě vlastním způsobem. Vyjadřuje se jazykem, kterým myslí. Všechny texty také mají své konkrétní čtenáře, kteří nám pravdy obsažené v Písmu zpřístupňují. Jednotlivé spisy lze také zasadit do jejich historicko–kulturně–sociálního prostředí.

Dosavadní biblická exegeze dělala podle Schleiermachera různé chyby, čímž získávala pouze soubor navzájem nesouvisejích, dílčích zjištění; hledala univerzální pravdy v jednotlivých částech, místo aby je hledala v propojení těchto jednotlivých částí.

Schleiermacher nabízí biblické exegezi řešení v podobě své všeobecné hermeneutiky. Všeobecná hermeneutika je metodou, jejíž ústředním „posláním“ je nalézat ústřední smysl celého díla – sjednocovat individuální (dílčí) významy. Jeho všeobecná hermeneutika tedy může pomoci nalézt Pravdu Písma.

Jak se v předcházející části ukázalo, všeobecná hermeneutika i v případě Písma disponuje všemi potřebnými prostředky. Existuje historicko–kritický přístup k Písmu, který ji poskytne základnu. Je možné provádět filologický rozbor Písma. Existují konkrétní lidští autoři, jejichž prostřednictvím můžeme získat určitý vhled do Písma, resp. můžeme poznat jejich jazyk a tím proniknout do jejich myšlení. Existuje také původní publikum. Zároveň není uzavřen prostor pro nové interpretace, vždyť každému interpretu se otvírá cesta jednak pro porozumění autorovi a jeho záměru, jednak pro lepší pochopení toho, co vlastně autor napsal, a konečně pro nalezení individuálního náhledu.

Na Písmo lze tedy aplikovat jak interpretaci gramatickou, tak interpretaci psychologickou. Je možné (a má se) postupovat v hermeneutických kruzích. Cizí komentáře je možné používat, ale měli by se používat pouze jako referenční pomůcky. Vždy je třeba, aby se každý člověk (interpret) snažil proniknout k ústřednímu smyslu Písma sám.

Z jedné nepatrné Schleiermacherovy poznámky⁹⁶ můžeme tušit, že jeho cílem bylo nabídnout Písmo laikům, resp. otevřít jim cestu k osobnímu přístupu k Písmu; poskytnout jim možnost nalézat individuální významy, díky nimž by se zvyšovala možnost, že se jim vyjeví ústřední smysl Písma a oni bezprostředně sami na sobě prožijí Kristovu zvěst.

4 Část II: Stručný nástin vývoje hermeneutiky po Schleiermacherovi

⁹⁶ „Katholische Lehre von inspirirter Interpretation. Warum aber nehmen sie nur den Klerus dazu?“ Hermeneutik, str. 55.

Schleiermacherův koncept hermeneutiky vchází ve známost zejména díky dílu jeho žáka **Wilhelma Diltheye**. Diltheyovou hlavní snahou bylo najít či vytvořit logickou, epistemologickou a metodologickou základnu humanitních věd. Bez takové základny je podle Diltheye legitimita humanitních věd minimálně diskutabilní. Funkci této základny podle něj může velmi dobře plnit právě hermeneutika. Tato větev poschleiermacherovského vývoje hermeneutiky nachází své stoupence až dodnes, např. v dílech E. Betti a E. D. Hirsche.⁹⁷

Lze říci, že až po vystoupení W. Diltheye na počátku 20. století, dochází na poli nově vznikající disciplíny k větvení do dvou základních směrů. Jeden směr se ubírá směrem k filosofii, druhý k (protestantské) teologii. V rámci obou vývojových větví dochází k dalšímu dělení. V současnosti existuje „hermeneutik“ velké množství.

4.1 Filosofická hermeneutika

Základními texty pro tento oddíl práce jsou dvě práce renomovaného odborníka na hermeneutiku 20. století – Jean Grondina. Autor se věnuje zejména hermeneutice u H.-G. Gadamera. Prvním textem je článek „Hermeneutik“ vydaný v několika slovnících.⁹⁸ Odkazy v textu jsou na jeho anglický překlad. Anglická a německá verze jsou volně dostupné na internetu.⁹⁹ Druhým výchozím textem je monografie téhož autora „Úvod do hermeneutiky.“¹⁰⁰

K nejvýznamnějším představitelům filosofické hermeneutiky patří **Martin Heidegger**. Jeho koncept se někdy nazývá „hermeneutikou fakticity“, jindy „hermeneutikou pobytu zde“ či „hermeneutikou existence“¹⁰¹. V jeho díle zaznamenává hermeneutika zásadní odvrát od textu směrem k porozumění, resp. bytí člověka ve světě. Lidský život má ve svém základě charakter interpretativní. Heidegger se na rozdíl od dřívější tradice neobrací ani tolik k „druhému“ jako k „sobě“. Přesto mu primárně nejde o bezprostřední skutečnost našeho Bytí v tomto světě, jako o předpoklady porozumění bytí skryté v tradici. Ty je podle něj třeba znovu najít. Hermeneutika je nástrojem, jehož pomocí lze odhalit základní struktury našeho porozumění Bytí.¹⁰²

Druhá výrazná osobnost filosofické hermeneutiky je **Hans-Georg Gadamer**. Gadamer navazuje na všechny tři předchozí myslitele. Propojuje jejich koncepce a dodává jim nový rozměr. Po vzoru obou předchozích myslitelů přejímá od F. Schleiermachera základní koncepty a postupy hermeneutiky. V návaznosti na W. Diltheye se zabývá otázkou humanitních věd a jejich vymezení, resp. metody. Stejně jako Heidegger je přesvědčen, že život každého člověka (lidský pobyt ve světě) má ve svém základu interpretativní charakter. Člověk se jak ke světu, tak k sobě samému vztahuje na základě určitých předsudků (mateřského jazyka, výchovy, životního prostředí), kterými interpretuje zakoušené (vnímané, pozorované apod.).

⁹⁷ J. Grondin, *Hermeneutik*, str. 2–3 (viz pozn. 98).

⁹⁸ J. Grondin, článek *Hermeneutik* (Hist. WB der Rhetoric). In: *Dictionary of the History of Ideas*, ed. Maryanne Horowitz, nakl. Charles Scriber's Sons, New York 2005. Německá verze, článek „*Hermeneutik*“. In: *Historisches Wörterbuch der Rhetoric*, t. 3, Mohr Siebeck, Tübingen 1996, str. 1350-1374.

⁹⁹ Viz seznam literatury.

¹⁰⁰ J. Grondin, *Úvod do hermeneutiky*, Oikoymenh, Praha 1997.

¹⁰¹ „Hermeneutik der Faktizität“; „Hermeneutik des Daseins“; „Hermeneutik der Existenz.“

¹⁰² Grondin, str. 3–5.

Gadamer se od Heideggera liší v jedné zásadní věci. Heidegger je přesvědčen, že člověk je schopen nalézt porozumění sobě samému a světu kolem sebe pouze skrze sebe sama (ze sebe). S tím Gadamer nesouhlasí a vnáší do úvah o hledání porozumění rozměr historicity. Bytí, resp. porozumění, člověka je dáno jednak jeho současnou historickou skutečností,¹⁰³ jednak celým historickým vývojem jeho vlastní kultury. To znamená, že i jedincovy předsudky jsou částečně dány historií kultury, jíž je součástí. Žádný jedinec tedy nemůže interpretovat sebe sama pouze ze sebe sama, ale je třeba, aby sám sebe nahlížel v kontextu vlastní historicko-kulturní situace.

Hermeneutika je (nebo by alespoň měla být) základní součástí humanitních věd. Tyto vědy se podle Gadamera primárně zabývají výtvořky lidského ducha, ve kterých se vyjevuje skutečnost (pravá podstata). Primárním cílem humanitních věd je hledat porozumění lidským dílům (zejm. uměleckým). Toto porozumění vede blíže k nalezení smyslu skutečnosti (jak osobní, tak skutečnosti světa kolem).¹⁰⁴

Další vývoj hermeneutiky má víceméně charakter debaty vyvolané „Pravdou a metodou“, nejzásadnějším Gadamerovým dílem. Z neznámějších filosofů jmenujme například Bettiho, Vattima, Rortyho a Derridu. Z této skupiny vybočuje jedině Paul Ricoeur, který svůj koncept hermeneutiky vytváří značně nezávisle na Gadamerovi.

Emilio Betti v Itálii a **Eric Hirsch** v USA navazují na diltheyovsko–gadamerovské hledání koncepce a metody hermeneutiky. Gadamerovo přesvědčení, že každá interpretace již v sobě nese své vlastní zasazení do současnosti, se zdá oběma velmi relativní. Podle nich text samozřejmě získává nové významy v nových historických skutečnostech, leč nepřestává ztrácet ani svůj význam původní. Podle nich je tedy nezbytné rozlišovat „současný význam“ od „významu původního“. Původní význam je význam, který v sobě nesl autor a který autor do textu vložil. Podle nich cílem hermeneutiky je nalézt tento původní význam.¹⁰⁵

Paul Ricoeur svou teorii hermeneutiky tvoří v návaznosti na Gadamera a Habermase, vyhraňuje se vůči Freudově psychoanalýze a Lévi-Straussovou strukturalismu. Vytváří nejprve „hermeneutiku podezření“, která nám může pomoci zbavit se pověr a nepravdivého mínění. Tento druh hermeneutiky ovšem vede pouze k lepšímu a kritičtějšímu pochopení pochopení. Přichází tedy ještě s konceptem „hermeneutiky důvěry“, které věnuje větší část svého díla. Význam, který se snažíme najít, je význam, který by nám pomohl lépe pochopit sebe sama a náš svět. Interpretujeme, protože jsme otevřeni vůči pravdám obsaženým ve velkých mýtech, textech a vyprávěních lidstva. V nich jsou vyjádřeny časné a tragické aspekty naší pozemské existence. Ze své „hermeneutiky důvěry“ vyvodil Ricoeur dalekosáhlé etické závěry.¹⁰⁶

Gianni Vattimo a **Richard Rorty** jsou představiteli postmodernismu, který se ubíral přesně opačným směrem, než dosud zmínění myslitelé. Pokud ti obviňovali Gadamera, že zašel příliš daleko a jeho hermeneutika je neúnosně relativistická, postmodernisté mají pocit, že Gadamerova hermeneutika je relativistická málo. Podle nich Gadamer nerozpoznal všechny relativistické důsledky, které z jeho teorie vyplývají. Hermeneutika podle nich upustila od myšlenky objektivní

¹⁰³ Historická skutečnost míněno ve smyslu epochy, např. „romantismus“.

¹⁰⁴ Grondin, str. 5–9.

¹⁰⁵ Ibid., str. 9–10.

¹⁰⁶ Ibid., str. 10–11.

pravdy. Neexistuje nic, co by bylo dáno interpretativně-lingvistickým charakterem naší zkušenosti, tj. naše interpretativně-lingvistická zkušenost nic nezakládá, netvoří nic pravdivého. G. Vattimo na základě těchto úvah došel až do nihilismu – už nevěří v objektivní pravdu, pouze ve ctnost tolerance a dobročinnosti. R. Rorty se navrácí k moderní formě pragmatismu: některé interpretace jsou užitečnější a použitelnější než jiné, ale nikdo z nás nemůže říci, že je sám o sobě blíže Pravdě. Ve jménu tolerance a vzájemného porozumění je třeba, aby každý přijal pluralitu interpretací.¹⁰⁷

Mezi postmoderní myslitele bývá počítán i **Jacques Derrida**, byť se ubírá jiným směrem, než oba předchozí myslitelé. Souhlasí s ostatními, že základ naší zkušenosti má lingvistický charakter. Podobně jako Ricoeur se soustředí na „dekonstruování“ tradice (zejm. metafyzické), která ovládá naše myšlení. Přestože z hermeneutické heiddegerovské tradice vychází, necítí se být její součástí a jeho „dekonstrukce“ je k jakékoliv hermeneutice nedůvěřivá. Podle něj jakékoliv porozumění v sobě nese přivlastnění si druhého a jeho jinakosti. S Gadamerem vede diskusi na téma „vůle k porozumění“. Podle něj se nejedná ani tolik o vůli porozumět jako o touhu ovládnout druhého, mít nad druhým vrch.

4.2 Teologická hermeneutika

Teologická hermeneutika, resp. protestantská hermeneutika, zaznamenává ohromný rozkvět počátkem 20. století. Brzy se začíná štěpit do nepřeberných proudů. Publikace „*Úvod do biblické hermeneutiky*“ Manfreda Oeminga¹⁰⁸ podává poměrně ucelený pohled na současný stav biblické hermeneutiky, resp. podává přehled jejích směrů. Autor problematiku člení přehledným způsobem. Zároveň se neomezuje pouze na shrnutí faktů, ale snaží se ukázat výhody, nevýhody a problematické body daného směru. Tento oddíl vychází ze zpracování informací této monografie. Ve srovnání s filosofickou hermeneutikou se na poli biblické hermeneutiky nevyskytuje tolik významných myslitelů. Mezi známější jména patří např. R. Bultmann, G. Ebeling či K. Barth.

Oeming rozděluje stávající biblicko-hermeneutické směry do čtyř základních větví, a sice na metody zaměřené a) na autory a jejich svět; b) na texty a jejich svět; c) na čtenáře a jejich svět a konečně d) na věc a její svět. Již z tohoto členění je patrné, že si biblické hermeneutiky nedokázaly udržet Schleiermacherovu koncepci hermeneutiky nejen jako všeobecné, ale také jako komplexní metody, v níž má každá strana interpretace své nezanedbatelné a opodstatněné místo. Jinými slovy, každý kontext je pro dosažení porozumění stejně důležitý.

Mezi *metody zaměřené na autory a jejich text* zahrnuje Oeming velké množství směrů. Z nich vyberme např. **historicko-kritickou metodu** a **historickou psychologii**. První ze zmíněných metod představuje v současnosti badatelský standard. Klade velký důraz na zkoumání textů v původních biblických jazycích a gramaticky exaktní filologický přístup k těmto textům. Od interpreta se očekává, že zcela odhédne od sebe sama a stane se autorovým zástupcem a obhájcem. Jejím úkolem je zpřístupnit staré texty současnosti a také nalézt původní význam textů (zjistit, co chtěl autor říci).¹⁰⁹

¹⁰⁷ Ibid., str. 11.

¹⁰⁸ Manfred Oeming, *Úvod do biblické hermeneutiky*, Vyšehrad, Praha 2001.

¹⁰⁹ Oeming., str. 45–61.

Historická psychologie, v jejímž pozadí stojí Schleiermacher, Dilthey a Freud, se snaží o pečlivý popis autorových psychických pocitů a jeho typických vzorců chování. Problém pro tento přístup představuje fakt, že biblické texty nemají jednoho autora. V praxi tato obtíž znamená, že si historická psychologie z biblických autorů vybírá pouze ty, kteří dávají určitý vhled do svého individuálního duševního života (ze SZ si vybírá proroky a z NZ Pavlovy listy).

Tak např. Karl Jaspers Ezechielovy vize a „abnormální stavy“ (civění do prázdna) interpretuje jako kataleptické záchvaty a tvrdí, že prorok vykazuje hysterické rysy schizofrenie. H. Tellenbach si oproti tomu myslí, že je chyba prorockou zkušenost zahrnovat do oblasti patologie, podle něj je prorocké prožívání autentické. H.-J. Thiel interpretuje Pavlovy listy a snaží se ukázat, že Pavlův osobní vývoj se shoduje s vývojem každého jednotlivce, tj. jedná se o vývoj z infantilní a oidipální identity k identitě zralé.¹¹⁰

Metody zaměřené na texty a jejich svět chápou text jako kosmos – jako nadčasovou, autonomní entitu; soběstačný, samostatně fungující celek, který může a nemusí existovat sám o sobě. Tyto metody se snaží striktně oddělovat řeč a to, co je nejazykové.¹¹¹ Jeden směr představují **lingvistické strukturální metody**. Ty kladou silný důraz na textovost, přičemž dochází k naprosté redukci subjektu. Poznávající se tak dostává mimo analýzu. Tyto metody také zcela odhlízejí od pravdivosti jazykového vyjádření. Poznatky podléhají postulátům maximální obecnosti, ověřitelnosti a prokazatelnosti. Tyto metody provádějí přísnou, formální analýzu stavby a logického propojení textu a snaží se o odhalení jeho konstitutivních prvků.¹¹²

Nová literární kritika/synchronní čtení chápe Bibli jako literární, do sebe uzavřenou hru. Ve své snaze přiblížit se laikům užívá co možná nejběžnějšího jazyka. Na rozdíl od historické kritiky se snaží zkoumat a hodnotit funkčnost celku textu v jeho konečném tvaru. V Bibli se soustředí zejm. na výpravné texty.¹¹³

Kanonický výklad Písma se omezuje na nám dostupný, konečný biblický text. Pro interpretaci není důležité rozlišovat původní od pozdějšího, protože obě složky jsou teologicky stejně významné. Bible je chápána jako spojitý, organický celek. Tento přístup je do značné míry holistický a snaží se dokázat, že Písmo je platné i v současnosti.¹¹⁴

Metody zaměřené na čtenáře a jejich text se soustředí na konstruování, inscenování či osobní čtení smyslu Písma. Důležitou roli v nich tedy hraje politicko–sociálně–kulturní kontext čtenáře. Nejzazší pól této pozice představuje dekonstruktivismus (J. Derrida), v němž každá interpretace vykazuje prvky vysoce subjektivní hry s významy. Do této kategorie interpretačních strategií patří např. bibliodrama, exegeze teologie osvobození či feministická exegeze. Ty ponecháme stranou (stejně jako hlubinně psychologickou exegezi) a soustředíme svůj pohled jen exegezi z pohledu dějin působení a exegezi symbolů.¹¹⁵

Exegeze z pohledu dějin působení částečně vyrůstá z Gadamerovy hermeneutiky. Podle tohoto

¹¹⁰ Ibid., str. 67–72.

¹¹¹ Ibid., str. 80.

¹¹² Ibid., str. 80–87.

¹¹³ Ibid., str. 87–93.

¹¹⁴ Ibid., str. 93–101.

¹¹⁵ Oeming, str. 107–109.

směru se na každém porozumění podílí předchozí výklady. Význam díla se získává z jeho mnohotvárného působení v dějinách, z jeho měnícího se vlivu. Způsob čtení se musí odvíjet od konkrétních biblických textů, neboť objekt studia je bez hranic. Tato interpretační větev směřuje k chápání veškerého porozumění jako kontextuálního. Zdůrazňuje se buď mnohotvárnost pravdy nebo pluralita pravd.¹¹⁶

Ústřední kategorií pro **exegezi symbolů** je symbol (odkaz, analogie ke stavu věci). Symbol odkazuje na absolutně původní existenci. Nelze ho uchopit abstraktně, ale je třeba ho prožít a porozumět mu. Symbol odkazuje na transcendenci a zprostředkovává celek jako absolutně původní, podstatný základ vši skutečnosti. Bible je plná symbolů, které každý zvlášť a zároveň všechny dohromady odkazují k Bohu. Výklad se má snažit zachytit vztah mezi konkrétní zkušeností a biblickými pra-symboly.¹¹⁷

Metody zaměřené na věc a její svět se táží po věci za textem, jinými slovy snaží se hledat pravdu, která je v daném textu obsažená. Podle těchto přístupů je možné text správně číst a interpretovat pouze známe-li předmět a vycházíme-li z něj. Co se Písma týče, existuje podle těchto přístupů textu nadřazená, věcná znalost, která umožňuje vhled do podstaty Písma. Bible je svědectvím zjevení, nikoliv zjevením samým. Důraz je také kladen na přiměřenost výkladu.¹¹⁸

Do této skupiny řadí Oeming tři větší proudy. **Dogmatický výklad** Bible se snaží udržet přijatelnost mluvení o Bohu v současných podmínkách a upozorňuje, že se často zapomíná na komplexnost a rozmanitost Písma. Jde mu primárně o komplexní promýšlení porozumění křesťanské víře ve všech jejích dimenzích se zřetelem k jejímu vztahu k lidské existenci. Exegeze je nejlepší, je-li spjata s živou vírou křesťanského společenství. Výklad je podle tohoto přístupu zápasem s obsahem Písma a přiměřený výklad je darem Ducha svatého.¹¹⁹

Fundamentalistický výklad se navrácí ke kořenům a sebe sama chápe jako jedinou možnou a úspěšnou odpověď na rozklad tradičních hodnot a pluralistickou bezbřehost. Písmo a principy v něm obsažené mají nadčasovou platnost. Bible je podle nich popisem skutečnosti a zachycuje pouze faktické Boží jednání ve světě. Zázraky nejsou zázraky, ale zcela přirozené jevy,¹²⁰ a rozpory Písma lze zcela smysluplně vysvětlit.¹²¹

Posledním směrem této interpretační větve je **existenciální výklad**, který svého významného představitele nachází v R. Bultmannovi. Existenciální exegeze tvrdí, že vědecká teologie by měla odkrývat člověku biblické porozumění bytí, které podle nich tvoří střed biblické zvěsti. Biblické texty mluví v podstatě o tomtéž, jako moderní filosofie a poesie. Věřit podle nich znamená nově porozumět vlastní existenci, Bohu a světu. Odsvětštění bývá chápáno jako výraz pro to, co přichází mimo nás, resp. že víra je darem od Boha. Demytologizace je potom konkrétním uplatněním

¹¹⁶ Ibid., str. 110–120.

¹¹⁷ Ibid., str. 127–133.

¹¹⁸ Ibid., str. 160–161.

¹¹⁹ Ibid., str. 161–171.

¹²⁰ Např. hořící keř, který na poušti spatřil Mojžíš, ve skutečnosti nehořel. Domělý plamen byl podle tohoto směru jen shlukem jednoho druhu svatojánských mušek z čeledi luciola, které na keři vytvořily hustý roj, takže se jejich světla slila a budila dojem hořícího keře. Ibid., str. 177.

¹²¹ Ibid., str. 171–184.

existenciální filosofie v praxi. Porozumění nemůže nastat bez společného prostoru k setkání. Překonání „příkopu dějin“ je možné položením důrazu na strukturální shodu tehdejší a dnešní zkušenosti.¹²²

¹²² Ibid., str. 184–195.

5 Závěr práce

Shrnutí a interpretace Schleiermacherovy koncepce všeobecné hermeneutiky bylo podáno již v závěru první části. Tato koncepce, jak již bylo několikrát zdůrazněno, se neomezuje pouze na interpretaci textu, byť z ní principiálně vychází. Schleiermacherovy texty o interpretaci poskytují konkrétní pravidla interpretace jen v malé míře. Spíše zde Schleiermacher vznáší obecné otázky o porozumění – jeho možnostech a podmínkách. Ale neomezuje se na tyto otázky. Jeho teoretické úvahy vedou v konečném důsledku k otázkám o způsobu lidské existence ve světě a charakteru lidského vztahování se ke světu.

Lidská existence má podle něj silně řečový charakter. Lidská řeč je neodlučitelně spjata s lidským myšlením – nelze myslet jinak, než řečí. Myšlení je pro Schleiermachera řeč a naopak. Individualita člověka je spjata na jedné straně s originalitou jeho vnímání a na druhé straně s originalitou jeho myšlení. Myšlením se člověk vztahuje ke světu kolem sebe a jeho prizmatem tento svět nahlíží. Tím ovšem „zakřivuje“ objektivně existující svět podle originality vlastního myšlení. Jinými slovy, člověk nemá přístup ke světu *an sich*.

Kvůli individualitě každého jednotlivce a jeho originálnímu přístupu ke světu (vnímání světa) je porozumění dvou (a více) lidí vždy jen přibližné. Na rovině běžné komunikace se drobná nepochopení většinou neodhalí. Problém nastává, je-li třeba druhému předat složitější myšlenku (a je jedno, jestli ústně, či písemně, pro Schleiermachera je text fixovanou řečí). V takových situacích dochází mezi účastníky dialogu k neporozumění. Jsou to tyto situace, pro které Schleiermacher hledá interpretační metodu.

Hledání porozumění druhému, potažmo sobě sama, je téma objevující se u mnohých filosofů hermeneutiky 20. století. Tito myslitelé do určité míry navazují na práci F. Schleiermachera. S jeho dílem se seznamují prostřednictvím W. Diltheye. Každý z těchto moderních filosofů klade důraz na různé aspekty porozumění. Tak například Heidegger klade důraz spíše na sebepochopení člověka, kdežto Gadamer zasazuje hledání porozumění do kontextu dějin a je to právě dějinnost člověka, na kterou klade velký důraz.

Na poli biblické hermeneutiky je situace odlišná. Navazuje-li filosofická větev spíše na teoretické otázky Schleiermacherovy koncepce, navazuje biblická hermeneutika spíše na otázky praktické – vytváří interpretační metody, jimiž zároveň interpretuje texty Písma. Na rozdíl od filosofické větve zde nenajdeme příliš výrazných osobností. Typické pro tuto větev hermeneutiky je rozdělení do mnohých směrů, často protichůdných. Každá z nich klade důraz na určitý aspekt interpretace. Některé směry se soustředí spíše na text a autora i čtenáři věnují méně pozornosti, jiné se soustředí spíše na čtenáře a ne tolik na autora atd. Schleiermacher na rozdíl od těchto směrů považuje všechny aspekty interpretace za stejně podstatné a každému z nich věnuje srovnatelnou pozornost.

Seznam literatury

Citované zdroje k I. části

Monografická publikace: Schleiermacher, F. D. E., *Hermeneutik*, nach den Handschriften neu herausgegebenen und eingeleiteten von Heinz Kimmerle, 2. vydání Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1974. 191 s. (1. vydání Heidelberg: Nakl. Carl Winter Universitätsverlag, 1959). ISBN 3-533-02319-2.

Monografická publikace: Schleiermacher, F. D. E., *Hermeneutics: The Handwritten Manuscripts*, edited by Heinz Kimmerle, translated by James Duke and Jack Forstman. 1. vydání, Missoula, Montana: Scholars Press for The American Academy of Religion, 1977. 252 s. Edice Texts and Translation Series, svazek 1. ISBN 0-89130-186-0.

Článek v monografické publikaci: Schleiermacher, Friedrich Daniel Ernst. In: Adrian Hastings, Alistair Mason, Hugh Pyper [et. al.] (ed.), *The Oxford Companion to Christian Thought: Intellectual, Spiritual and Moral Horizons of Christianity*. New York: Oxford University Press, 2000. 777 s. ISBN13: 978-019-86-00-244; ISBN10: 019-86-00-240; pp. 644-646.

Článek v internetové encyklopedii: Charles Demm, *Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher*. In: Boston Collaborative Encyclopedia of Western Theology. Boston: Boston University's Modern Westerns Theology Seminars, 2000.

http://people.bu.edu/wwildman/WeirdWildWeb/courses/mwt/dictionary/mwt_themes_470_schleiermacher.htm#Friedrich%20Daniel%20Ernst%20Schleiermacher (poslední návštěva 19. 4. 2008).

Heslo v internetovém slovníku: Hermeneutik. In: Meyers Lexikon online.

<http://lexikon.meyers.de/meyers/Hermeneutik> (poslední návštěva 19. 4. 2008).

Příspěvek v monografické publikaci: Kliková, Alice, *Friedrich Schleiermacher*. In: Pokorný, Petr [et al.] (ed.), *Hermeneutika jako teorie porozumění: od základních otázek jazyka k výkladu Bible*. 1. vydání, Praha: Vyšehrad, 2006. 508 s. ISBN 80-7021-779-0; pp. 268-283.

Monografická publikace: *Bible*, Písmo svaté Starého a Nového zákona, český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 2006. ISBN 80-85810-42-5.

Citované zdroje k II. části

Monografická publikace: Grondin, Jean, Úvod do hermeneutiky. Z něm. orig. přel. Břetislav Horyna a Pavel Kouba; [bibliogr. sest.] Denis Dumas. 1. vydání. Praha: OIKOYMENH, 1997. 247 s. ISBN 80-86005-43-7.

Monografická publikace: Oeming, Manfred, Úvod do biblické hermeneutiky. Z něm. orig. přel. Filip Čapek. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2001. 264 s. ISBN 80-7021-518-6.

Článek v monografické publikaci: Grondin, Jean, Hermeneutik. In: *Dictionary of the History of Ideas*, ed. Maryanne Horowitz. New York: Charles Scriber's Sons, 2005.

(volně přístupný na internetu:

www.mapageweb.umontreal.ca/grondinj/pdf/Grondin_article_Hermeneutics_DHI.pdf)

Tentýž článek je dostupný také v německé verzi:

Článek v monografické publikaci: Grondin, Jean, Hermeneutik. In: *Historisches Wörterbuch der Rhetoric*, t. 3. Tübingen: Mohr Siebeck, 1996. pp 1350-1374.

(též volně přístupný na internetu:

http://www.mapageweb.umontreal.ca/grondinj/pdf/Grondin_article_Hermeneutik.pdf)

Doplňková literatura nepoužitá v přímých citacích

Monografická publikace: Schleiermacher, F. D. S., *Hermeneutik und Kritik*, mit einem Anhang sprachphilosophischer Texte Schleiermachers, Manfred Frank (ed.). 1. vydání. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1977. 468 s. Edice Suhrkamp – Taschenbücher Wissenschaft, sv. 211. ISBN 3-518-27811-8.

Monografická publikace: Redeker, Martin, *Friedrich Schleiermacher, Leben und Werke (1768 bis 1834)*. Berlin: Walter de Gruyter, 1968. 320 s.

Článek v periodiku: Pfau, Thomas, *Immediacy and the Text: Friedrich Schleiermacher's Theory of Style and Interpretation*. In: *Journal of the History of Ideas*, Vol. 51, No. 1 (Jan. - March., 1990), pp. 51–73.

Článek v periodiku: Margolis, Joseph, *Schleiermacher among Theorists of Language and Interpretation*. In: *The Journal of Aesthetics and Art criticism*, Vol. 45, No. 4 (Summer, 1987), pp. 361–368.

Článek v internetové encyklopedii: Heltzl, Peter, *Friedrich Schleiermacher: The Father of Modern Protestant Theology*. In: Boston Collaborative Encyclopedia of Western Theology. Boston: Boston University's Modern Westerns Theology Seminars, 1998.

http://people.bu.edu/wwildman/WeirdWildWeb/courses/mwt/dictionary/mwt_themes_470_schleiermacher.htm#Friedrich%20Daniel%20Ernst%20Schleiermacher (poslední návštěva 19. 4. 2008)

Článek v internetové encyklopedii: Reed, Holly, *Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834)*. In: Boston Collaborative Encyclopedia of Western Theology. Boston: Boston University's Modern Westerns Theology Seminars, 2004.

http://people.bu.edu/wwildman/WeirdWildWeb/courses/mwt/dictionary/mwt_themes_470_schleiermacher.htm#Friedrich%20Daniel%20Ernst%20Schleiermacher (poslední návštěva 19. 4. 2008)

Článek v internetové encyklopedii: Wu, Chijen James, *Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834)*. In: Boston Collaborative Encyclopedia of Western Theology. Boston: Boston

University's Modern Westerns Theology Seminars, 2000.

http://people.bu.edu/wwildman/WeirdWildWeb/courses/mwt/dictionary/mwt_themes_470_schleiermacher.htm#Friedrich%20Daniel%20Ernst%20Schleiermacher (poslední návštěva 19. 4. 2008)

Článek v internetové encyklopedii: Tamilio, John, III, *Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834): Progenitor of Practical Theology*. In: Boston Collaborative Encyclopedia of Western Theology. Boston: Boston University's Modern Westerns Theology Seminars, 2002.

http://people.bu.edu/wwildman/WeirdWildWeb/courses/mwt/dictionary/mwt_themes_470_schleiermacher.htm#Friedrich%20Daniel%20Ernst%20Schleiermacher (poslední návštěva 19. 4. 2008)

Encyklopedické heslo: *Hermeneutics*. In: Adrian Hastings, Alistair Mason, Hugh Pyper [et. al.] (ed.), *The Oxford Companion to Christian Thought: Intellectual, Spiritual and Moral Horizons of Christianity*. New York: Oxford University Press, 2000. 777 s. ISBN13: 978-019-86-00-244; ISBN10: 019-86-00-240, pp. 295-297.

Encyklopedické heslo: *Hermeneutics*. In: *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 4 [Genealogy – Iqbal, Muhammad], Graig, Edvard (general ed.). London, New York: Routledge, 1998, xxii, 868 str.

Další

Souhrnná bibliografie: *Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, Theologe, Philosoph*. Ausgewählte Literaturnachweise aus dem bestand der Akademiebibliothek. Berlin 2002: Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. (Publikace obsahuje seznam jak Schleiermacherova díla, tak díla o něm. Volně dostupná na internetu:

<http://www.phillwebb.net/History/NineteenthCentury/Schleiermacher/Schleiermacher.htm> (poslední návštěva 20. 4. 2008).

Název práce: Schleiermacherova všeobecná hermeneutika a stručný nástin jejího vlivu na rozvoj hermeneutiky ve 20. století
Autor: Kateřina Hauzrová
Vedoucí práce: Prof. ThDr. Tomáš Halík, Ph.D.
Rok odevzdání: 2008
Místo odevzdání: Ústav filosofie a religionistiky, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Souhrn práce (anotace)

Práce je rozdělena na dvě poněkud nesourodé části. První část se zabývá Schleiermacherovým pojetím hermeneutiky. Tato část má spíše interpretativní charakter. Druhou část práce tvoří stručný souhrnný přehled základních směrů hermeneutiky ve 20. století a má pouze naznačit směr vývoje, jakým se ubírala Schleiermacherova myšlenka na vytvoření všeobecné metody interpretace. Druhou část práce chápu jako určitý doplněk k části první, která je stěžejní. Z toho důvodu jsou obě části nestejně dlouhé a hloubka zkoumání dané problematiky je odlišná.

Hlavní část práce představuje Schleiermacherovo pojetí interpretace. Podle něj se interpretace nemá zabývat primárně textem, ale řečí. Řeč je podle Schleiermachera totožná s myšlením. Text je pouze jednou z forem řeči. Všeobecné hermeneutice má jít především o hledání porozumění druhému, popř. nalezení smyslu. Dále se Schleiermacher snaží ukázat, že naše vztahování se ke světu se děje skrze tuto řeč a co více, že vlastní řečí (tedy myšlením) svět formujeme.

Zejména tento teoreticko-filosofický rozměr jeho hermeneutiky (byť Schleiermacher udílí i některé konkrétní rady, jak se má při interpretaci postupovat) je dále rozvíjen moderními mysliteli. Naopak praktickou stránkou interpretace se zabývá moderní biblická hermeneutika. Základní přehled obou větví hermeneutiky je předmětem druhé části práce.

Title of the Work: Schleiermacher's General Hermeneutics and Brief Outline on its Influence on Advancement of Hermeneutics in 20th Century
Author: Kateřina Hauzrová
Tutor: Prof. ThDr. Tomáš Halík, Ph.D.
Year: 2008
Institute of Philosophy and Religious Studies, Faculty of Art and Philosophy,
Charles University

Summary

The work is divided into two quite heterogeneous parts. First part deals with Schleiermacher's concept of hermeneutics. The character of this part is more likely interpretative. The second part of the work is conceived as brief summary of the basic branches of 20th Century hermeneutics. It should only briefly outline what direction took the Schleiermacher's idea of the creation of general interpretation method. The second part is meant to be only a kind of addition to the first fundamental part. That is the reason why both parts are of different length (the first being significantly longer) and why the extend of investigation of each subject is of different intensity (the second being rather superficial).

Main part of the work tries to show Schleiermacher's concept of interpretation. According to him the interpretation is not primarily concerned with text but speech. Speech is in his point of view identical with thought, text being only one form of the speech. General hermeneutics should be first of all concerned with search for understanding the other, finding the sense respectively. Further, Schleiermacher tries to show our relation to the world as primarily happening through this speech and what more, the world being shaped by our own speech (thought).

Mainly this theoretical philosophical extend of his hermeneutics is further advanced by modern philosophers, though Schleiermacher himself provides us with the concrete application of the rules of general hermeneutics while interpreting as well. Practical part of his hermeneutic theory is further advanced more in modern biblical hermeneutics. Basic outline of both main branches of hermeneutics (the philosophical and the biblical) is given in the second part.